

Ahmet MAZLUM

Doçent, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Uygulamalı
Sosyoloji Anabilim Dalı/ Sivas/Türkiye

Associate Professor, Sivas Cumhuriyet University/Faculty of Literature/Department of
Sociology/Department of Applied Sociology/ Sivas/Türkiye

eposta: mazlum@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7350-8671>

RorID: <https://ror.org/04f81fm77>

Derya GÜRTAŞ DÜNDAR

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Aydın Meslek Yüksekokulu Aydın/Türkiye
Aydın Adnan Menderes University/Aydın Vocational School Aydın/Türkiye

eposta: dundarderya@yandex.com

<https://orcid.org/0000-0002-4432-6462>

RorID: <https://ror.org/03n7yzv56>

Atıf/Citation: Mazlum, Ahmet- Gürtaş DüNDAR, Derya. 2023. Sıraç Alevilerinde Orta Çağ
Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği. *Avrasya
Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(36), 275-300. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1288442>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi /Received:	27.04.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	10.08.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.09.2023

SIRAÇ ALEVİLERİNDE ORTA ÇAĞ TARİKATLARINDAN YESEVÎLİK VE BEKTAŞÎLİK İZLERİ: HAFİK BEYDİLİ VE TOKAT HUBYÂR ÖRNEĞİ

Öz

Alevilik olgusu toplumumuzun yabancı olmadığı bir konudur. Elimizde net veriler olmamakla birlikte toplumumuzun %20'si civarı bu inancı benimsemektedir. Bu bağlamda gerek akademide gerekse akademi dışındaki entelektüel camiada en çok ele alınan, tartışılan, farklı bakış açılarıyla ortaya konulmaya çalışılan konulardan bir tanesi de Alevilik'tir. Bu çalışmaların bazıları Aleviliğin inanç boyutu üzerine odaklanırken, bazıları da Aleviliğin siyasal boyutunu irdelemektedir. Günümüzde Alisiz Alevilik, Aleviliğin bir mezhep olmayıp siyasal bir itiraz olduğu, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte kentleşen bir yaşam tarzı olduğu, diğer yandan da Aleviliğin Orta Asya Şaman Türklüğünün günümüze kadar ulaşmış biçimi olduğu bu tartışmaların odak konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı bahsedilen bu tartışma konularına angaje olmak değildir. Alevilik olgusunu tasavvuf ve inanç boyutundaki Ortodoksi diyebileceğimiz ibadet ritüellerini spesifik bir grup olarak Sıraç ve Hubyar Alevileri üzerinden değerlendirme amacındadır. Avrupa, Orta Çağ döneminin Kilise karanlığını yaşarken Anadolu'da Ahmet Yesevî (XI. ve XII. yüzyılda yaşamış), Hacı Bektaş-ı Veli gibi düşünür, dinsel önderler daha hümanist ve kadın-erkek ilişkisi anlamında daha eşitlikçi bir görüşü temsil ediyordu. Bu iki düşünürün görüşleri ve dinsel önerileri günümüzde Sivas yöresi Beydili Sıraç

Alevileri ve Tokat yöresi Hubyar Alevileri tarafından sıkı bir biçimde uygulanmaktadır. Ortodoksi bir katılımda uygulanan bu ibadet ritüelleri çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Tarihsel süreç içerisindeki gelişim değerlendirilmiş ve Orta çağda yaşamış bu düşünürlerin günümüzdeki dinsel varislerinin bu inanç ve uygulamaları ele alınmıştır. Bu çalışma nitel araştırmaya deseni olan Odak Grup görüşmesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli geleneğini sürdüren Sıraç Alevilerinden, farklı illerde yaşayan 8 kişi ile yüz yüze ve telefonla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların görüş ve düşünceleri aktarıldıktan sonra zaman zaman tarihsel karşılaştırmalar yapılarak bahsedilen geleneğin günümüzde ne kadar sürdürüldüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Anadolu, Orta Çağ, İslam, Yesevîlik, Bektaşîlik, Alevilik, Sıraç
**TRACES OF THE MEDIEVAL RELIGIOUS SECTS YESEVISM AND
BEKTASHISM IN THE SIRACH ALEVIS: THE CASE OF HAFİK BEYDİLİ AND
TOKAT HUBYAR**

Abstract

The phenomenon of Alevism is an issue that our society is not a stranger to. Although we do not have clear data, around 20% of our society adopts this belief.

In this context the subject of Alevism is one of the most studied, discussed and addressed topics, from different perspectives, in the intellectual community, both in academia and outside the academy in recent years. While some studies focus on the belief dimension of Alevism, some studies address the political dimension of it. Today, Alevism without Ali, that Alevism is not a sect but a political objection, that it is a way of life which became urbanized with the establishment of the Republic, and on the other hand, and that Alevism is the form of Central Asian shamanic Turkishness that has survived to the present day are the focus of these discussions.

The purpose of this study is not to engage in these discussion topics. By accepting Alevism as a given situation, it aims to evaluate the rituals of worship, which we can call Orthodoxy in the dimension of Sufism and faith through Sıraç and Hubyar Alevis as a specific group. While Europe was experiencing the Church darkness of the Middle Ages, thinkers and religious leaders such as Ahmet Yesevi (lived in the 11th and 12th centuries) and Hacı Bektaş-ı Veli in Anatolia represented a more humanist and more egalitarian view in terms of male-female relationship. The views and religious suggestions of these two thinkers are strictly applied by the Sıraç Alevis of Sivas Beydili and the Hubyar Alevis of the Tokat region. These worship rituals, which are applied in an orthodox strictness, constitute the main subject of the study.

The development in the historical process has been evaluated and these beliefs and practices of today's religious heirs of these thinkers who lived in the Middle Ages are discussed. This study was carried out using the Focus Group interview, which is a qualitative research design. Face-to-face and telephone interviews were conducted with 8 people living in different provinces from Sıraç Alevis who continue the tradition of Ahmet Yesevî and Hacı Bektaş-ı Veli. After the views and thoughts of the participants were conveyed, historical comparisons were

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği
made from time to time and it was tried to reveal how long the mentioned tradition is maintained today.

Keywords: Anatolia, Middle Ages, Islam, Yassawi Order, Bektashi Order, Alevism, Sırach

GİRİŞ

Türkler, tarih boyunca birçok devlet kurmuş ve birçok medeniyetin oluşumuna katkı yapmış bir millettir. Askeri yetenekleri ve disiplinli yaşam tarzları ile sadece hakimiyet kurdukları Orta Asya bozkırlarında değil, Avrupa, Ön Asya, Anadolu'da varlığını gösteren bir ulus olarak tarihin yazılmasına vesile olmuş ve bundan dolayı da tarihi kaynaklarda yer bulmuşlardır. Doğu'dan Batı'ya kadar geniş bir coğrafi mekânda devlet kurmalarında ve medeniyetlerinin kök salmasında birçok boydan meydana gelen bir millet olmaları etkili olmuştur. Özellikle Türklerin İslâm sahasına hızla girmesi Gazneli, Selçuklu, Harzemşahlar vb. gibi Türk İslâm devletlerinin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkler; Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlâna, Gazali, İbni Sina, Harezmî vb. birçok mutasavvıf ve alimin yetişmesini sağlayarak İslâm medeniyetine de büyük katkılar sunmuşlardır.

Türk boyları arasında devlet kuran boylar, daha çok Oğuz Türkmen boylarından çıkmıştır. Bu boylardan bir tanesi olan Beydili boyu araştırmamıza konu olan önemli bir Türk boyudur. Beydili¹ adına ilk olarak Divan-ı Lügat-it Türk'te rastlanmaktadır. Divan-ı Lügat-it Türk'te Beydili boyu, 22 Oğuz boyu içinde 7. sırada zikredilirken hayvanlarına ve eşyalarına vurdukları damga (𐰽𐰺) şeklindedir (Atalay 1985: 56). Eserini XIV. yy'da tamamlayan Reşîdüddîn² ise bu boyu Kayı ve Avşar boyları gibi hükümdar çıkaran beş büyük boydan biri olarak nitelendirmiştir (Sümer 1972: 297; Şanda 2017: 65; Sümer 1953: 78-79; Halaçoğlu 2002: 1462). Beydili kelimesinin anlamı Reşîdüddîn'e göre; *"büyükler gibi aziz, büyüklerin sözleri gibi aziz, beyler sözü azizdir; sözü hürmetli, hürmetli, devletli"* anlamlarına gelmektedir. Reşîdüddîn eserinde Beydili boyuna 11. sırada yer vermiştir (Uçakçı 2015: 176; Sümer 1972: 210-211; Togan 1982: 51; Şanda 2017: 65). Kayı ve Beydili beyleri, Ahmet Yesevî menâkıbında dahi Sır Derya, Çu havzalarında hükümdarlık yapan Karahanlı ve Kangeliler ile mütevazî olarak hükümdarlık eden büyük ve hâkim kabileler olarak zikredilmiştir (Togan 1982: 113). Ayrıca Harzemşahların ataları Anuştegin ve oğullarının Beydili boyuna mensup olduğu Reşîdüddîn, Fuat Köprülü gibi birçok tarihçi tarafından kabul edilmektedir (Sümer 1953: 78-79; Şanda 2017: 65; Togan 1982: 77; Kafesoğlu 1992: 39; Öztuna 1996: 514).

Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasından ve Moğol istilasının başlamasından sonra diğer birçok boy gibi Beydili boyu da Anadolu'ya gelerek yerleşmiştir. Bu durum XIII.

¹ Beydili, Beğdili, Beydilli, Badıllı, Beğdili, Beg-dili, Şadili, Dili, Tili şeklinde ses değişimleri olsa da makale de Beydili yazım şekli kullanılmıştır.

² Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî.

yüzyıldan itibaren büyük bir nüfus hareketliliğine ve demografik dönüşüme neden olmuştur. Ancak bu dönemde yaşanan kargaşa nedeniyle Beydili boyu Halep ve Antep arasındaki Amik ovasına yerleşmiştir (Çınar 2015: 304). Birkaç yüzyıl içindeki değişime bakıldığında Beydili boyu 1500'lü yıllardan itibaren tahrir defterleri kayıtlarına göre 23 yer adı ile Anadolu'da en kalabalık boylar arasında 16. sırada yer almıştır (Sümer 1972: 297).

1. Beydili Alevi Türkmenlerine Neden Sıraç Denilir?

Anadolu'nun her yanına yayılan Beydili Boyu, siyasi rolünün yanında farklı mezhepleri kabul etmesi ile de önemlidir. Anadolu'da Beydili boyuna mensup Sünni birçok köy olmasının yanında özellikle Sivas, Tokat başta olmak üzere İç Anadolu'da Alevi inancına mensup birçok köy bulunmaktadır. Bu köylerin diğer Alevi köylerinden en önemli farkı, Sıraç adını verdiğimiz Alevilik inancını en katı şekliyle uygulayan gruplardan biri olmasıdır. Bu araştırmanın amacı, bu Alevi gruplarının inançlarında Yesevîlik ve Bektaşîlik düşüncelerinin etkisini ortaya koymaktır. Bu araştırma yapılırken Sivas Beydili ve Tokat bölgesinde yaşayan Beydili Hubyâr köyleri örneklem alınmış ve tarihi kaynaklar ışığında bu köylerde yaşayan Sıraç Türkmenlerine mensup bireylerin aktarımları da baz alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu çalışmanın ana konusu olan Sivas ve Tokat bölgesindeki Beydili Türkmen Alevilerine genel olarak "Sıraç" adı verilmektedir.

"Sıraç kelimesi aslında sözlüklerde yer almayan bir kelime olmasına rağmen coğrafi olarak, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat ve Amasya'nın bazı köylerinde yaşayan Beydili boyuna mensup Alevi Türkmenleri için kullanılan bir isimdir" (Yılmaz 2009: 17). Sıraç kelimesinin birkaç anlamı vardır. Ancak en çok kabul edilen tanımıyla "Sıraç" kelimesi, "Sırrını iyi saklayan, sırrını kimseye açmayan kimse", "Sırrı bul, sırrı aç" anlamındadır. "Sirâc" kelimesi Arapçada "Etrafına ışık saçan, etrafını aydınlatan, ışık ve nur saçan, چراغ" anlamlarına gelir (Yılmaz 2016: 3-4). Tasavvufi anlamda ise, iki anlamının olduğu iddia edilmektedir. İlk anlamına göre; *ketum, sır vermeyen, sırrını ifşa etmeyen* manasına gelir. İkinci anlamına göre ise; *Hak-Muhammet-Ali yolunda sır perdesini açıp kaldıran, gönül gözü açık, üryan olan, gönül gözü ile Hakkı gören*, demektir (Şişman ve Sezmiş 2019: 263).

Sıraç (Beydili) Türkmenleri, Tokat, Sivas, Yozgat, Çorum ve Amasya gibi farklı illerde geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadırlar. Anadolu'da en yaygın oldukları yer, 18 köy ile Tokat'ın Zile ilçesidir. Bazı yerlerde "Aşiret" veya "Sıraç", bazı yerlerde Hoca Ahmet Yesevî'nin lakabı olan "Hubyâr" isminden gelmek üzere, "Hubyârlı" olarak da bilinirler. Sıraç (Beydili) Türkmenlerine göre, Hoca Ahmet Yesevî'nin lakabı "Hubyâr"dır. Tokat-Zile ve Yozgat-Çekerek ilçelerindeki Sıraç (Beydili) Türkmenleri, bu bölgeye, kendi ifadelerine göre Sivas'ın Hafik ilçesinden gelmişlerdir. Tüm Sıraç (Beydili) Türkmenleri mensupları, kendilerinin Horasan'dan geldiğini kabul etmektedirler. Çekerek'teki Sarıköy halkı ise kendilerinin Horasan'daki Karaman isimli şehirden geldiklerini iddia ederler. Zile ve çevresinde bulunan Sıraç (Beydili) Türkmenleri, Ahmet Yesevî bağlılarının Zile ve çevresine

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşılık İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği yerleşmesi ile hayat bulmuştur. Bu topluluğun manevi liderleri olan Dede ve Babalar, direkt olarak Ahmet Yesevî Hazretlerinin neslinden gelmektedir (Yılmaz 2016: 3; Özlü 2018: 461).

Sivas Beydili Sıraç Türkmenlerinden olan B. B.'ye³ göre Sıraç kelimesi; *"Hubyârın avradının, Hubyâra verdiği bir lakaptır. Bu nedenle keramet gösteren kişilere Sıraç denilir. Hubyârın avradı, Hubyâra sen gittiğin yerlerde sırrını kimselere açma, seni içeri atarlar demek istemiştir. Bu manada Sıraç sırrını açmayan manasında kullanılmaktadır. Hubyâr Ocağına bağlı olanların hepsine Sıraç denilir."* Yine Sivas Beydili Sıraç Türkmenlerinden M. B.'ye⁴ göre; *"Sıraç, Arapça bir kelimedir. Sırdaş anlamındadır. Alevilikte çok önemlidir. Sır saklayan demektir. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme de denilebilir."*

Sıraç kelimesi ile ilgili anlatılan Beydili Türkmenleri arasında yaygın bir menkıbenin temeli Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. Bu menkıbe şöyledir;

"Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri Suluca Karahöyük'de oturmakta iken, Ahmet Yesevî Hazretleri Sivas'ın Hafik İlçesinde tekke kurmuştur. Bunu duyan Hacı Bektaş -ı Veli, dervişlerinden birini, bir miktar altın para ile birlikte, Hafik'e göndermiştir. Ahmet Yesevî'nin yanına varan derviş, şeyhinin selamını söylemiş ve altınları da vermiştir. Ahmet Yesevî, fakir bir tekke olduklarını söyleyerek, dervişe bir kütük vermiş ve Hacı Bektaş-ı Veli'ye selam söylemiştir. Derviş, bu kütüğü Hacı Bektaş -ı Veli'ye verdiği zaman, kütük, nur saçan bir cisme dönmüştür. Bunun üzerine Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri, Ahmet Yesevî bağlularına, ışık saçan manasında "Sıraç" adını vermiştir." (Yılmaz 2016: 3-4).

Hubyâr Sultan ocağının mensuplarına da Sıraç ismi verilmektedir. Sıraçlar, diğer Alevi ocakları içinde nüfus bakımından en büyüklerinden bir tanesidir. Tokat ve Sivas bölgesinde yaşayan Alevi gruplarından olan Sıraçlar, ekseriyetle Hubyâr Sultan Ocağı taliplerindedir. Hubyâr Sultan'ın hangi tarihte yaşadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bunlardan ilki XIII. yy. da yaşayan Hubyâr Sultan'dır. Bu bilgiye göre Hubyâr Sultan Ahmet Yesevî Dergahı'nda Lokman Parende'nin öğrencisi olarak yetişen ve Hacı Bektaş-ı Veli ile aynı dönemde Anadolu'ya gelen bir derviştir (Sarıtaş 2016: 248; Yüner 2020: 378-379). Yine Osmanlı padişahu II. Murat döneminde yaşadığı da düşünülmektedir (Yüner 2020: 378-379). Bir başka görüşe göre 1500'lü yıllarda yaşamış olan ve türbesi bugün Tokat Almus Hubyâr köyünde olan Hubyâr Abdal'dır. Bu konuda Ali Kenanoğlu ve İsmail Onar, Alevi Dedesi Bektaş Ali Temel'den alarak şu bilgiyi aktarmaktadır;

"Sivas Zaviyeleri arasında 1454-55 yıllarında "HUTAYAR" adlı bir zaviye gözükmektedir. Bektaş Ali Temel Dede Hubyar Sultan'ın Hacı Bektaş halifelerinden "Hu-Ata" olduğunu diğer bir deyişle "Hu-Ata-Yar" olduğu anlaşılmaktadır ki; "A"nın düşmesi sonucu anılan zaviyenin "Huatayar" ait olasılığı yüksek bir ihtimal dahilindedir. Çünkü daha sonraki Osmanlı belgelerinde Hubyar'nın adı geçmektedir. 1520 Tarihli belgede Yar Ahmed ve oğlu Hubyar adı geçerken yine 1554

³ Kaynak kişi: B. B. Hafik Beydili Köyü 1950, İlkokul Mezunu, Görüşme Tarihi: Sivas 09.01.2023

⁴ Kaynak kişi: M.B. Hafik Beydili Köyü 1953, Ünv. Mezunu, Görüşme Tarihi: Antalya 05.02.2023

tarihli belgede de Değeryer'de Yar Ahmed oğlu Hubyar adı geçer. Demek ki bu dönemde Hubyar Abdal hayattadır." (Akt. Kenanoğlu ve Onarlı 2002: 43).

Hubyâr Sultan'ın hayatı ile ilgili Hasan Coşkun'un Fikri Karaman'dan aktararak verdiği bilgilere göre Fikri Karaman, Osmanlı arşivlerinde yaptığı araştırmalardan şu sonuca ulaşmıştır:

"Tapu Tahrir Defterlerini izleyerek Hûbyâr Dervîş'in 1455 ile 1574 yılları arasındaki şecerelerini ortaya çıkarma şansımız oldu. Hûbyâr'ın dedesinin babası Musa idi. 1455'te ismine rastladığımız Musa, Değeryer köyü nüfusuna kayıtlıydı. Musa'nın Mustafa isminde bir oğlu vardı. 1485 tarihli tahrirde Mustafa'nın oğlu Yâr Ahmet'ten bahsedilmekte. Yâr Ahmet'in oğlu Hûbyâr adı ilk kez yine Değeryer köyüne mensup olarak 1520 tarihli tahrirde geçmekte. 1554 tarihli tahrirde ise bu kez Hûbyâr'dan Hûbyâr Dervîş olarak bahsedilmektedir. Bu tahrirde Hûbyâr'ın Gürgençukuru denilen mevkiye baltasıyla 30 kilelik yer açıp zaviye kurduğu anlatılmakta. Hûbyâr, artık sıradan bir kişi olmayıp dervîştir. 1574 tarihli tahrirden Gürgençukuru'nda Hûbyâr'ın oğlu Mustafa ile Ali oğlu Cafer ve Cafer'in kardeşi Erdoğan'ın yaşadıklarını öğrenmekteyiz." (Akt. Coşkun 2018: 125).

"Hubyâr Sultan'ın kimliği konusunda söylenceler ve sınırlı sayıdaki yazılı kaynaklar dışında net bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamıştır. Bu bilgiler ışığında, Hubyâr Sultan'ın 16. yüzyılda; tahminen 1490-1582 yılları arasında yaşadığı ve yaşadığı dönem içinde birçok kez yer değiştirmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Hubyâr Sultan ayaklanmaların baş gösterdiği bir dönemde yaşamış, Osmanlı'ya karşı ezilen halkın yanında yer almış, manevî önderlik yanında bazen de ayaklanmaları örgütleyen biri olarak siyasal önderlik yapmıştır. Zünnünoğlu Halil ayaklanmasının bastırılmasından sonra bugün türbesinin bulunduğu Hubyâr köyüne gelip yerleşmiş ve dergâhını burada yeniden kurmuştur. Ancak hiç şüphe yoktur ki Hubyâr Sultan siyasi önderliğinden çok bir inanç önderi kimliği ile ön plana çıkmıştır. 1582 yılında Hakk'a yürümüştür." (Akt. Coşkun 2018:125).

Sıraç Türkmenlerinde Yesevî ve Bektaşî silsilesini takip eden bir uhrevi lider olarak kabul edilen Hubyâr Sultan, birçok menkıbeye konu olmuştur. Bu menkıbeler günümüzde de Sıraç Alevileri arasında varlığını koruyarak, geçmişten gelen bu mirası devam ettirmektedir. Nitekim Hubyâr Sultan'ın, Hacı Bektaş-ı Veli ile birlikte Anadolu'da Moğollara karşı mücadele ettiği, hatta Hoca Ahmed Yesevî Nefesoğlu Kudbettin Haydar'ın bizzat Hubyâr Sultan olduğu, bu anlatılanlar arasındadır. Hacı Bektaş'ın 360 halifesinden biri olan Huy Ata'nın Hubyâr Sultan olduğu Ocakzade Dedeler tarafından dile getirilmiştir. Bu menâkıb ve anlatılanların gerçekliğini ortaya koyacak yeterli kanıtlar ve tarihsel veriler maalesef yoktur. Ancak bu anlatılanlar arasında Hacı Bektaş, Kudbettin Haydar ve Hubyâr Sultan birlikte Moğollara karşı savaşmış olmaları muhtemeldir. Çünkü bölgeyi 1220 yıllarında Moğollar istila etmişlerdir. Hubyâr Sultan bu tarihlerde yöreyi terk ederek Anadolu'ya hicret etmiştir. Yine, Hacı Bektaş-ı Veli de 1221 tarihlerinden önce Nişabur'dan göçerek 1230'lu yıllarda Elbistan'a gelmiştir. Hubyâr Sultan ile Hacı Bektaş-ı Veli'nin birlikte Anadolu'ya gelmiş olmaları olasıdır (Kenanoğlu ve Onarlı 2002: 32; Coşkun 2018: 121).

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşılık İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği

Hafik Beydililerinden M. B., bu konuda geniş araştırmalar yaptığını dile getirerek bildiği rivayeti şöyle ifade etmiştir. *“Hubyâr Sultan XIII. yy. da Celaleddin Harzemşah’ın yenilmesi ve batıya doğru ilerlemesi sırasında Anadolu’ya gelmiştir. Benim bildiğim kadarıyla Beydili aşiretlerinin şeyhi olarak Anadolu’ya gelmiş ve Tokat civarına yerleşmiş ve tekkesini kurmuştur.”*⁵.

Hubyâr Sultan’ın Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli’ye ilişkin ortak anlatılan menkıbeye göre; “Orta-Asya’daki ve Suluca Karahöyük’te iki toplantı yapılmış ve Hubyâr Sultan ikisinde de bulunmuştur. Rivayete göre Hubyâr Sultan ilk toplantıda Hoca Ahmet Yesevî’den icazet alarak Rum’a gelmiştir. İkincisinde ise, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Alevi dede ve babalarını Suluca Karahöyük’te toplayarak, ‘dâr-didâr’ edip icazet vererek, dedelik yapabilecekleri bölgeleri pay etmiştir. İşte bu cemde de Hubyâr Sultan bulunmuş ve kendisine Beydili-Sıraç toplulukları talip olarak verilmiştir (Kenanoğlu ve Onarlı 2002: 30-34; Coşkun 2018: 121-122). Ancak bugün itibari ile bakıldığında Hubyâr Dede Ocağı’na damgasını vuran ve XIII. yüzyılda yaşamış olan Hubyâr Sultan ile XVI. yüzyılda yaşamış olan Hubyâr Abdal’ın yaşam öyküsü, rivayetleri, menkıbeleri, kerametleri, ozanların deyişleri birbirine karışmıştır (Sarıtaş 2016: 248).

Sıraç Türkmenleri daha çok Hubyâr Sultana bağlı ocakları ve köyleri kapsamaktadır. Anadolu’da bulunan Alevi Ocakları içerisinde bulunan büyük pir ocaklarından biri olan ve ismini kurucusu Hubyâr Sultan’dan alan ocağın kuruluş tarihi hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte eldeki şecereye göre XIII. yüzyılda kurulmuştur. Kurucusu Hubyâr Sultan’ın Beydili Türkmen aşiretinden olduğu bu nedenle ocağın kurulmasında Beydili boyuna mensup aşiretlerin büyük rol oynadığı gerek Sıraç Alevilerinin kendi söylemlerinden gerekse tarihi birtakım belgelerden ve anlatılardan anlaşılmaktadır (Coşkun 2018: 120-126). Hubyâr Ocağı talip ve muhip mensupları, Tokat-Almus Hubyâr köyü merkez olmak üzere Tokat-Sivas-Amasya-Çorum-Samsun-İzmit-Aydın-Manisa-Erzurum-Erzincan yörelerinde yoğun olarak bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Hubyâr dedelerinin Rusya/ Kazan ve Azerbaycan taraflarına görgü cemi için gittikleri anlatılmaktadır (Kurt-Çal 2021: 138; Yılmaz 2016: 3).

Hubyâr Sultan ve Hubyâr Ocağı’nın Alevi-Bektaşî geleneği içinde önemli bir yeri vardır. Çünkü Hubyâr Ocağı, Ahmed Yesevî geleneğini Anadolu’da temsil eden ana ocaklardan birisidir. Sıraçlar yaklaşık bin yıl önce Horasan üzerinden Anadolu’ya gelmiş ve Anadolu’yu yurt edinmişlerdir. Anadolu’nun ve Rumeli’nin Türkmen muhitlerinde geniş bir yayılma alanı bulunan Bektaşî tarikatı, köklerini Ahmed Yesevî geleneğine bağlamaktadır (Coşkun 2018: 120; Yüner 2020: 377-378). Dolayısıyla Anadolu’da yaşayan Hubyâr Ocağına bağlı Sıraç Türkmenleri de köklerini hem Bektaşî hem Yesevî tarikatına kadar götürmektedir. Sivas ve Tokat bölgesindeki Sıraç Türkmenleri yıllarca kapalı bir toplum olarak hayatlarını

⁵ Kaynak Kişi: M. B., Hafik Beydili Köyü 1953, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: Antalya 05.02.2023.

devam ettirmişlerdir. Bu sayede öz kültürlerini, inançlarını dış etkenlerden koruyabilmiş ve günümüze kadar yaşatabilmişlerdir. Alevi Sıraç köylerinde tespit edilen inanış ve ritüellere bakıldığında bu durum daha iyi görülmektedir. Bu ritüellerin bir kısmı kendine özgüdür (Şişman ve Sezmiş 2019: 263).

2. Yesevî- Bektaşî Kültürünün Sıraçlara Etkisi

Sıraç Türkmenlerinin halen uyguladığı bazı ritüeller ve inanç kalıpları Yesevîlik tarikatı ile onunla bağlantılı bir diğer tarikat olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin kurduğu Bektaşîliğin izlerini taşımaktadır. Sıraç Alevilerinde etkili olan Yesevîlik ve Bektaşîlik izlerini anlayabilmek için öncelikle bu iki tasavvuf anlayışının benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak gerekir.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra dervişler, anlatımları ile bu yeni dinin Türkler arasında kolay anlaşılmasını ve yayılmasını sağlamışlardır. Ahmet Yesevî bu dervişler gibi İslâm akide ve ananelerini basit ve kolay bir dille Türkler arasında yaymaya çalışan önemli bir tasavvuf ehli olmuştur (Baş 2011: 25). Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Yusuf el-Hemedaniye (ö. 535/ 1140-41) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınır XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiği ve Sayram'da yaşadığı söylenebilir. Babası da Sayram'ın tanınmış şahsiyetlerinden olan, kerametleri ve menâkıbleri ile tanınan ve Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen Şeyh İbrahim'dir (Eraslan 1989: 160; Tosun 2000: 122). Ahmet Yesevî olgun, ileri görüşlü, muhakemeli bir mutasavvıf olduğu için kurduğu Yesevîlik tarikatı da ehl-i sünnet inancına bağlı bir tarikat olmuştur. Ayrıca Hanefî mezhebinde bir fakih olan Yesevî'nin, irşad anlayışı içinde şeriatla tarikatı tam anlamıyla kaynaştırmış ve bir İslâm dini muallimi olarak hikmetlerinde ve şiirlerinde ayet ve hadislerden, günah ve sevaplardan, Allah'ın kahrından ve rahmetinden, cennet ve cehennem gibi İslâm esaslarından bahsetmiştir (Baş 2011: 30).

Ahmed Yesevî'ye mensup babalar XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu dönemde Anadolu'da Harzemşah- Karahitay mücadeleleri ve Cengiz istilası yaşanmaktaydı. İşte böyle bir dönemde hem Türkmen boyları hem de Yesevî dervişleri Maverâünnehir, Harezm ve Horasan bölgelerinden Anadolu'ya gelmiştir (Baş 2011: 31). Rivayete göre Ahmed Yesevî'nin 12 bini kendi yaşadığı bölgede, 99 bini de uzak ülkelerde bulunan müridleri ile daha hayattayken geleneğe uygun olarak tayin ettiği pek çok halifesi bulunmaktaydı (Eraslan 1989: 161). Bu halifelerden biri de Hacı Bektaş-ı Veli olarak kabul edilirdi. Anadolu ve Balkanlar'daki Müslüman Türk halkı, Hoca Ahmed Yesevî'nin, Hünkâr Hacı Bektaş -ı Veli'yi Anadolu'da görevlendirdiğine inanmaktadır. Bu görevlendirmenin meyveleri apaçık ortadadır. Bu inanışa göre Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed Yesevî'nin Türkistan'da yaptığı kutsal görevi, Anadolu ve Balkanlar'da yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hacı Bektaş-ı Veli, kökü Ahmet Yesevî'ye dek uzanan "kolonizatör Türk dervişleri" arasında yer alan, Anadolu'nun sosyal ve kültürel açıdan biçimlenmesinde önemli rol oynayan ulu temsilcilerinden birisi

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği olmuştur. Bu aradaki bağı en iyi kanıtlayan noktalardan bir tanesi Ahmet Yesevî'ye ait Dîvân-ı Hikmet ile Hacı Bektaş-ı Veli'nin kaleme aldığı Makâlât arasında büyük benzerliklerin olmasıdır. Her ikisinde de Türklük ve saf temiz bir dil ile İslâm'ın anlatılma gayesi açık bir biçimde görülmektedir (Kük 2021: 218; Coşkun 2018: 121). Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli arasındaki bu tarihi bağ, sadece Balkanlar'da değil Anadolu'da da özellikle Alevi zümreler üzerinde etkisini halen devam ettiren bir özelliğe sahip olmuştur.

İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmasında etkili olan ünlü Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî'nin öğrencileri Moğol İstilasından sonra Anadolu'ya gelmiş "Baba" ya da "Ata" adı ile İslâmiyet'in Anadolu'daki Türkmenler arasında da yayılmasında etkili olmuşlardır. "Hace" lakabı da verilen Ahmet Yesevî ilkelerini en çok yayan mutasavvıflar arasında Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk, Lokman-ı Perende, Geyikli Baba, Abdal Musa, Horoz Dede ve Yunus Emre gibi isimler sayılabilir. Anadolu'ya gelen bu dervişler arasında olan Hacı Bektaş-ı Veli bazı yazarlara göre Ahmet Yesevî'ye halifelik yapan Lokman Perende'nin öğrencisidir (Çubukçu 1995: 821-824).

Bugün yaşayan birçok Sıraç Alevisi de Yesevîlik ve Bektaşîlik arasındaki bu hoca öğrenci ilişkisini kabul etmektedir. Örneğin Sivas Beydili Alevilerinden biri olan K. Ç.⁶ bu konuda; "Hoca Ahmet Yesevî- Hacı Bektaş-ı Veli'nin hocasıdır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hocası Lokman Perende'dir. Hatta Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli'ye; "Sen bu yolun önderisin, sen bu yolu sürdüreceksin diyerek Anadolu'ya göndermiştir." diye görüşlerini belirtmiştir. Yine Sivas Beydili Sıraçlarından bir başka isim olan M. B. ise bu konudaki görüşlerini: "Hacı Bektaş-ı Veli, Sultan Ahmet Yesevî tarikatında yetişmiştir. Çünkü bize göre Ahmet Yesevî lakabı Pir-i Türkistan'dır. Hacı Bektaş-ı Veli'de Ahmet Yesevî'nin izlediği yolu takip etmiştir"⁷ şeklinde ifade ederken, Hafik Beydili Sıraçlarından T. Ü. ise şöyle demektedir;

"Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli'nin hocasıdır. Ahmet Yesevî'nin bir özelliği de şudur. Peygamberimizin vefat yaşına ulaşınca rivayetlere göre 63 yaşına gelince, dergahının altında küçük bir oda şeklinde çilehane yaptırıp ömrünün geri kalanını burada ibadetle geçirmiştir.⁸ Dervişleri sadece ona yiyecek ve su götürmüştür. Bektaşîlik'te yer alan ve biz Alevilerin de dini hayatında destur edindiği ilkelerden 4 kapı, 40 makam, kadın ve erkeğin birlikte semah dönebilmesi gibi çok dini ritüelimiz benzerdir. Hacı Bektaş-ı Veli Sultanın Makalatı bana göre bir Alevi gözüyle Kuran-ı Kerim'in yorumlanmasıdır. Çünkü saf bir Türkçe ile yazılmış ve bize İslamiyet'i öğretmek için kaleme alınmıştır."⁹

Alevilik ve Bektaşîlik'te dini hiyerarşi bağlamında iki önemli makam görülür. Bu makamlardan ilki olan mürşit makamı Hz. Ali; diğer makam olan Pirlük makamı ise Hacı

⁶ Kaynak kişi: K. Ç., Hafik Beydili Köyü 1973, İlkokul. Görüşme Tarihi: İstanbul 05.02.2023

⁷ Kaynak kişi: M. B., Hafik Beydili Köyü 1953, Ünv. Mezunu, Görüşme Tarihi: Antalya 05.02.2023

⁸ Bu bilgi birçok kaynakta da geçmektedir. Bknz. (Köprülü 1976: 75; Tosun 2000: 122).

⁹ Kaynak kişi: T. Ü., Hafik Beydili Köyü 1979, Y. Lisans Mez. Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023

Bektaş-1 Veli tarafından temsil edilmektedir. Anadolu Alevi ve Bektaşîleri, Hz. Ali ve Hacı Bektaş-1 Veli'yi dini hiyerarşinin zirvesi olarak görürler. Ocak ve ocakzadeler tarafından temsil edilen bu bağlılığın kökeni Ehl-i Beyt'e dayanmaktadır. Bu bağlılık, 'tevellâ ve teberrâ' anlayışıyla zuhur etmektedir. Tarikat yoluna giren *Seyyidler* ve *Babalar* belli bir eğitimden geçip tarikat kurallarını yerine getirerek (seyr-i süluk), icazet alarak dini ve sosyal hizmetlerde Alevi ve Bektaşîlere öncülük ederler (Rençber 2013: 684).

Ahmet Yesevî'nin Türkistan'da sistemleştirdiği ilkeleri, Anadolu'da kendisine ilke edinen ilk mutasavvıf Hacı Bektaş-1 Veli olmuştur. Hacı Bektaş-1 Veli bu ilkeler ışığında Anadolu'da yeni bir yapı kurmaya çalışmıştır. Bu yeni yapı tekkede, Cem ayinlerinde kadınlarında erkeklerle birlikte yer almasından, ayinlerin ve semahların saz eşliğinde yapılmasına kadar benzerlik göstermekte, sistemli ve örgütlü bir şekilde günümüze kadar uzanmaktadır. Bunun yanında Yesevî tarikatının sürdürücüleri *Baba* ve *Atalar* mirasıdır. Yesevîlik ve Bektaşîliğin hem Alevilere hem Sıraçlara en büyük etkilerinden biri dini ritüellerin yaşanmasında etkili olan *Dede* veya *Baba* denilen kavramlardır. Sıraç Alevileri de denilen Ahmet Yesevî Ocağı'na bağlı Hubyâr Ocaklı dedeler Hacı Bektaş-1 Veli'yi Pir olarak kabul ederler (Kenanoğlu ve Onarlı 2002: 104).

Ahmed Yesevî'den bir yüzyıl önce Türk dünyası epeyce uzun bir zamandan beri tahmini X. asırdan beri tasavvuf fikirlerine alışmış, mutasavvıfların menâkıb ve kerâmetleri yerleşik göçebe tüm Türkler arasında hızla yayılmıştı. "Bâb" veya "Ata" unvanı ile anılan dervişler melodili ilahîler ve heyecan verici mistik şiirler okuyup, Allah rızası için halka dua ediyor ve cennete giden yolu ve Allah aşkını gösteriyorlardı. Bu uygulama Bektaşîlerde *Dede* ve *Baba* geleneği ile devam etmiş, Sıraç Alevilerinde de bu durum aynen devam etmiştir. Anadolu'da dede, baba olarak adlandırılan, soylarını ve ocaklarını Yesevî'ye oradan da Hz. Ali'ye ve Hz. Muhammed (s.a.v)'e dayandıran kişiler yürütmektedir. Seyyidlik veya Dedelik soydan geçmektedir (Bice 2016: 32; Coşkun 2018: 122).

Alevilik ve Bektaşîlik'te;

"Alevi adab ve erkânlarını vb. din uygulamalarını yürütmekle görevli olan, müntesiplerinin dünyevi ve uhrevi işlerine yardımcı olan, kendisini dini anlamda yetiştiren, talipleri, muhipleri, canları tarafından kabul görülen, "dede veya mürşit" olma yetisine sahip olan, Ehl-i Beyt'ten soyu gelen, seyr-i sülûkunu tamamlayan; elinde şeceresi veya icazet belgesi bulunan, nefsinin terbiye ederek kâmil insan olgunluğuna sahip olan, ilim ve irfan sahibi olan, dört kapı kırk makamdan geçen, üç sünnet-yedi farzı, on iki hizmeti bilen ve uygulayan kimselere "seyyid, şerif, dede, baba, pir, veli, aşık, çelebi veya ocakzâde" denilir. Ocaklar çıkış kaynaklarına göre üçe ayrılır: Buna göre; Ehl-i Beyt soyundan gelenlere "Ocakzâdeler", Hacı Bektaş-1 Veli'nin soyundan gelenlere "Çelebiler" Hacı Bektaş-1 Veli'nin yolundan giden yol evlatlarına "Dede-Babalar" denilmektedir." (Rençber 2013: 684).

Sıraç Türkmenlerinin Bektaşîlik ile benzerlik taşıyan noktaları çok fazladır. Öncelikle Sıraç'lar da Bektaşîler'de de Hz. Ali ve soyuna karşı aşırı bir bağlılık vardır. Her iki grupta on

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği iki imama inanır ve her ikisinde de kadınların da iştirak ettiği sazlı ve sözlü semahlı meclisler kurulur. Ayin-i Cem denilen bu törenlerde aynı esas ve unsurları kabul ederler ve aynı duaları okurlar. Bektaşîlikte *“eline, beline, diline sahip olma”* inancı yanında ibadet ve ayin dili Türkçe’dir, nefes ve dualar Türkçe yapılıdır. Bektaşîliğin etkilerinden bir diğeri; *Muharrem ayında oruç tutma, Nevruz’da benzer törenler, düşkünlük* denilen soyutlama cezası gibi benzerlikler de görülebilir. Bunun yanında sır saklamaya her daim büyük önem vermişlerdir (Daşcıoğlu 2004: 36).

Sıraçlarda dini ritüellerde kadın ve erkeğin bir arada olması hadisesi de temeli Yesevîliğe ve Bektaşîliğe kadar uzanan bir dinsel ve kültürel mirastır. Yesevîlikte kadın ve erkeğin bir arada zikir çekmesine dair en net bilgiyi Fuat Köprülü, *“Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”* adlı eserinde anlatmaktadır. Bu eserde *Cevâhiru’l-Ebrâr min Emvâci’l-Bihâr* isimli kaynaktan alıntı yaparak *“ateş-pamuk kıssası”* olarak da bilinen bir menâkıb, kadın ve erkeğin bir arada zikir çekmesi ile ilgilidir. Menâkıbe göre Pir-i Türkistan Ahmed Yesevî’nin ünü her yere yayılıp tarikatına katılımlar artınca muhalifleri ve rakipleri ona bir iftira atarak Yesevî’nin meclislerine örtüsüz kadınların da devam ettiği ve erkeklerle beraber zikir yaptıkları söylentisini yaymışlardır. Bu iftiralar Horasan ve Maverâünnehir âlimlerine kadar ulaşmış ve durumu öğrenmek için bölgeye bir denetmen gönderilmiştir. Tekkeye gelen bu denetmen, bu şayanın yalnızca bir iftiradan ibaret olduğunu tahkik etmiştir. Bunun üzerine Pir-i Türkistan bu âlimlere bir ders vermek istemiştir ve müritleri ile birlikte mecliste otururken ortaya mühürlü bir hokka getirmiştir ve cemaate: *“Sağ kolunu, buluş gününden bu âna kadar avrat uzuvolarına hiç değdirmemiş evliyadan kim vardır?”* diye sormuştur. Cemaat içerisinde bu soruya cevap veren yalnızca Celâl Ata olmuştur. Hoca Ahmed Yesevî hokkayı Celal Ata’nın eline vererek müfettişlerle birlikte Horasan ve Maverâünnehir memleketlerine göndermiştir. Buradaki âlimler bu hokkayı açtıklarında hokkanın içinde sönmeyen bir ateş ile yanmayan bir pamuğun bir arada durduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine Pir-i Türkistan’ın vermek istediği dersi de almışlardır: *“Eğer kadın erkek bir ehl-i hak meclisinde bir araya gelerek beraber zikir, ders ve ibadete devam etseler bile, Allah onların kalplerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeğe muktedirdir.”* Hatta âlimler hata ettiklerini, duydukları haberlerin hocaya atılan bir iftira olduğunu anlamış; hediyeler ve adaklarla kabahatlerini affettirmeye çalışmışlardır (Köprülü 1976: 33-34; Korkmaz 2001: 332-334).

Menâkıbu’l-Kudsıye ile *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli’de* geçen pasajlarda en çok dikkat çeken noktalardan bir tanesi de kadın ve erkeğin bir arada âyin yapmasıdır. Bu pasajlardan ilkinde, Baba İlyas’ın Amasya Çat Köyü’ne yerleştikten sonraki üç yıl içinde çevresine topladığı kadınlı erkekli yetmiş iki bin müridin, bir arada âyin yaptığı bu sırada birbirlerine karşı asla nefis lezzeti duymadıkları ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Rum Erenlerinin, Bacı denilen kadın velilerle bir arada oturup kalktıklarını anlatan menkıbeler de vardır. Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed Yesevî’nin icazetiyle Rum diyarına gelirken, Rum Erenleri’ne gıyaben selâm verir. Selâm, o sırada mecliste onlarla birlikte oturan Fatma Bacı’ya malum olur;

ayağa kalkıp selâmı alır. Erenler kimin selâmını aldığını sorarlar; o da Rum'a yeni gelen bir erenin selâmını aldığı cevabını verir (Ocak 2005: 174). Kadın ve erkeğin bir arada ayin yapması anlayışı tüm Alevi Türkmenlerinde olduğu gibi Sıraç Alevilerinde de kendisini göstermektedir. Çünkü Sıraç Türkmenleri her Perşembe Ayin-i Cem'lerinde birlikte semah dönmekte, onun dışında birlikte dua etmekte, kurban kesmektedirler. Bu konuda Beydili Sıraçlarından T. Ü. şöyle demektedir; *"Türkler de göçebe yaşamın bir gereği olarak her işte erkek-kadın bir arada olmuştur. Kadın da erkek gibi toplumsal hayatta her zaman kıymetli olmuştur. Bizim Pir-i Türkistanımız da dini öğretilerini kadın ve erkek ayırt etmeden, göçebe geleneğe uygun olarak devam ettirmiştir. Bektaşilikte de kadınlar önemlidir. Hatta "bacılar" denilen gruplarla sosyal hayatın içindedirler. Sosyal hayatın içinde bu kadar olan kadınların dini hayatta geride kalması düşünülemez. Bu nedenle Alevilerde kadın hayatın her aşamasında olduğu gibi semahta da erkeğin yanındadır. Erkek gibi kadında semaha çıktığı vakit nefisini bitirir. Nefsi ölmeyen semaha duramaz."*¹⁰.

Hubyâr Ocağı'nda kadın ve erkeğin birlikte döndüğü semah, çok derin anlamları olan dini bir ayindir. Cem ayinlerinde kadın-erkek birlikte, saz ve nefes eşliğinde semah dönerek ibadet ederler. Bu ibadeti Allah'a ulaşma yollarından biri olarak kabul ederler. Ancak semah ayini, Sıraç Türkmenleri için sadece Cem ayini sırasında yapılmalıdır. Özellikle Cem dışında (düğün, toplantı gibi yerlerde) semah dönülmesi günâh kabul edilir. Çünkü semah sadece ibâdet olarak görülür ve Sıraç Türkmenlerinin ibâdet yeri olan Cemevi'nde dönülür ve abdestsiz dönülmez. Sıraç Türkmenlerinin bu düşünceleri Hz. Muhammed (s.a.v)'in Kırklar Dergâhında semah döndüğü temeline dayanır. Semah, manevî anlamda ise gökyüzüne yükselmedir (Sarıtaş 2018: 56; Bakan 2011: 108). Semah konusunda Sıraçların genel düşüncesini yansıtan bu görüşü destekler şekilde Tokat Hubyâr Köyünden E. T. şöyle demektedir; *"Semah ibadettir, semah bizim için ilahi aşkı temsil eder. Çünkü biz alemlerin Rabb'ini dönerek zikrederiz. Bu nedenle Cem ayini dışında halk oyunu tarzında kullanılamaz. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli; Haşa ki bizim semahımız oyuncak değildir, O ilahî bir aşktır, salıncak değildir, Kim ki semahı bir oyuncak (oyun) sayar, Mümin deyi namazı kılınacak değildir."*¹¹ diyerek semahın ilahi bir sır olduğunu bildirmektedir.

Zikir hem tasavvuf tarikatı ortamında hem Türk göçebeleri arasında hem de Bektaşiler gibi tarikatlarda da mevcut olan bir uygulamadır. Zikretmek demek Yesevîlikte Kur'an ayetleri ve Peygamberin hadisleri icabı Allah'a olan ibadet olarak tanıtılmakta ve ibadetlerden şartsız ibadet olarak gösterilmiştir. Divan-ı Hikmet'te zikir ile ilgili olarak; *"Zâkirleri her nefesde zikrini söyler, Tevbe eyleyip eğri yoldan doğruya döner. Zikrini söylese yavaş yavaş şevki artar, gelin yığılm zâkir kullar zikir söyleyelim"* demektedir. Bektaşilik ve bunu takip eden tarikatların hepsinde gafletten, manevi iç hastalıklardan, kötülüklerden arındıran, ibadete olan isteğini

¹⁰ Kaynak kişi: T. Ü. Hafik Beydili Köyü 1979, Y. Lisans Mez, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

¹¹ Kaynak kişi: E. T., Tokat Hubyâr Köyü 1973, Ün v Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 11.02.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği artıran, Yaradan'ın yüzünü görmeye sevk eden, Allah sevgisini uyandıran ibadet olarak nitelenmiştir (Tuyakbayev ve Zholdassuly 2021: 330).

Yesevîlik tarikatından zikir ibadeti yapılırken hikmetler de bir saz eşliğinde söylene gelmiştir. Bu durum aslında zamanla bir gelenek halini almıştır. Çünkü Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleri onu takip edenler tarafından geleneksel bir şekilde halk meclislerinde, *Dombra*, *Kopuz* ve benzeri sazlar eşliğinde herhangi bir usul, beste formu içermeyen tarzda icra edilmiştir (Demirci 2016: 231). Yesevîlikteki bu geleneği devam ettiren bazı tarikatlar vardır. Bektaşîlik de bunlardan biridir. Bektaşî dervişleri özellikle Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşması sırasında toplum üzerinde etkili olmak için farklı bir yöntem olarak tasavvuf ve dini düşüncelerine yer veren şiirleri ve şiirlere eşlik eden sazı kullanmışlardır. Bektaşî dervişleri belli zamanlarda yaptıkları Ayin-i Cem'lerde sazlarıyla bu şiirleri terennüm etmişlerdir; yaptıkları semahlarla da bunu etkili kılmışlardır. Bu şekliyle semahlar, şiirler ve saz Anadolu'daki Aleviler üzerinde etkili olmuşlardır. Alevi deyişleri, duvazlar, mersiyeler, tevhitler, semahlar ve miraçlama gibi özellikli tasavvuf eserleri, bağlama düzeninde çalınmaktadır (Kurt 2015: 50-57).

Hafik Beydili Sıraçlarında Yesevîlik ve Bektaşîlik geleneği olarak saz ve deyişler, mersiler, semahlar, miraçlama kendini göstermektedir. Hafik Beydili köyünde Cem ayinlerinde deyişlere ve semahlara sazı ile katılan C. B. bu konu hakkında şöyle demektedir;

“Türkler İslâmiyet ile karşılaştığı zaman okuma yazma bilmediklerinden dolayı bir ahenk içerisinde ezberlenmesi ve akılda kalıcılığı kolay olsun diye müzik ile yol sürmüşler diyebiliriz. Türk önderleri Kuran-ı Kerimi Türkçeye çevirerek ve İslâm'ı anlatan hikmetler, şiirler yazarak bu hususta çok yardımcı olmuşlardır. Önemli hususlardan bir tanesi bu şiirlerin akılda kalıcılığı kendi çalgıları olan kopuz ile icra edilmiştir. Aleviler İslâm'ın özelliklerini benimsemiş fakat Arap kültürünü değil de kendi kültürlerini devam ettirmişlerdir. Özellikle Alevi-Bektaşiler semahlarda ve deyişlerde bağlama ile icra ettikleri sözleri Kuran-ı Kerim'den yansıma olarak Cem ibadetlerinde söylemişlerdir. Günümüz Cem ibadetlerinde devam eden geçmişimiz olan Dedelerimizin, Babalarımızın bu güzel kültürünü elimizden geldiği kadarıyla devam ettirmek için Cem olup ayetleri, duvazları ve semahları bağlama ile çalıp nefesimizin yettiği kadar söylemekteyiz. Bende Cem erkanında ve ibadet olarak devam ettirdiğimiz bu yolda zâkirlik gönüllülüğümü devam ettirmekteyim. Aslında bağlamanın ağacında veya tellerinde keramet olduğu söylenemez. Ama insanlar semahlarda bağlama eşliğinde deyişleri dinleyip semaha durduklarında hakka kendilerini yakın görmek suretiyle coşa gelirler. Burada zakirin avazı ile zikri çok önemlidir. Cem ibadetinde bu nedenle deyişler bağlama çalınarak söylenmiştir. Bu açıdan bağlama bizde önemlidir.”¹²

Sıraç Alevilerinde semahlarda sadece saz kullanılmamakta Hubyâr Semah'ında olduğu gibi keman da kullanılmaktadır. Hubyâr Semahı bazı yörelerde davul zurna ile de

¹² Kaynak kişi: C. B., Hafik Beydili Köyü 1998, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: Tokat 10.02.2023.

yapılmaktadır. Bu semahta genel bir sınırlama olmamakla beraber genelde iki saz çalan, iki de keman çalan âşıklar bulunur. Âşıklar semah esnasında dönüşümlü veya koro hâlinde türküler de söylerler. Bu türküler Hatayi, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Kul Himmet, Derviş Ali ve diğer Alevi ozanlar ile halk âşıklarının deyişlerinden oluşmaktadır (Sarıtaş 2018: 58).

Tokat Hubyâr Köyünde semahlarda keman kullanılması konusunda aynı zamanda konservatuar mezunu olan C. B. farklı bir yorum yapmaktadır;

“Biz Aleviler semahlarda genelde bağlama çalarız, Keman birçok bölgede kullanılan bir enstrüman değildir. Keman genelde bir batı müziği enstrümanı olduğu için bizim çalgımız olarak Anadolu’ya çok erken bir dönemde giremedi. Ancak ses yapısı ve ses frekansı olarak insan sesine en yakın seslerden bir tanesi kemandır. Bunun özelliğini mi almak istediler veya bundan dolayı mı bilmiyorum. Şunu da belirtmek gerekir ki Tokat ve çevresinde halk müziğinde keman kullanılan bir enstrüman olarak etki etmiş olabilir. Dikkat çeken noktalardan bir tanesi Tokat Hubyâr köylerinde kemani orijinal batıcılar gibi değil de daha çok kemençe gibi tutularak çalınmaktadır. Ayrıca düğün ve şöenlerde keman kullanılmasına çok fazla rastlanılmaktayken, semahlarda sık görülen bir durum değildir.”¹³

Yine Tokat Hubyârlı olan ayrıca Badıllı Beydili Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (BADBEYDER) Genel Başkan Yrd. E. T.; *“Çocukluğumdan beri hem İstanbul’da katıldığım semahlarda hem Hubyâr Köyünde katıldığım semahlarda kemandan çok bağlama kullanıldığına şahit oldum. Bu bağlamda keman sık kullanılan bir enstrüman olarak semahlarda karşımıza çıkmaz”¹⁴* demektedir.

Sıraç Alevileri, hem Orta Asya’dan gelen Türk mirasının hem de Yesevîlik ve Bektaşîlik kanalı ile günümüze ulaşan İslâm mirasının en sadık uygulayıcılarından biri olduğu için yaşamlarının her alanında bu izler karşımıza çıkmaktadır. Doğaya verilen değeri gösterecek şekilde taş, kaya, ağaç, su, ateş vb. kavramlara atfedilen manevi anlam bu izlere örneklerden biridir. Bektaşî menkıbelerinde dağ ve tepe kültürünü çağrıştıran birçok örnek mevcuttur. Örneğin *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*’de bahsedilen Arafat Dağı, Hacı Bektaş’ın Suluca Karahöyük’e geldiği zaman kendini inzivaya çektiği yerdir. Yine *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan’da*, Hacım’ın daima yüksek tepeler üzerinde ibadet ve riyâzatta bulunduğu belirtilmektedir (Ocak 2005: 113). Bu anlayış Sıraç Beydililerinde de kendisini göstermektedir. Örneğin T. Ü.’nün verdiği bilgiye göre Sivas Hafik Beydili köyünde köye yakın bir yerde bulunan ve *Koç Baba* denilen mağara köy halkı tarafından kutsal bir mekân olarak görülmekte ve zaman zaman burada kurbanlar kesilmektedir. Bunun yanında köye girişte bulunan *Gelin*

¹³ Kaynak kişi: C. B., Hafik Beydili Köyü 1998, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: Tokat 10.02.2023.

¹⁴ Kaynak kişi: E. T., Tokat Hubyâr Köyü 1973, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 11.02.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşılık İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği *Kayası* denilen ve köyün sembollerinden de biri olan kaya da köy halkı tarafından ulvi yerlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Gelin Kayasının hikayesi şöyledir;

“Gelin Kayası en az yüz bin yıldır vardır. Haramilik devrinde gelin ve damat buradan geçerken, haramiler bunların yolunu çevirmişler. Damadı orada öldürmüşler, gelinin üzerine yürürken gelin, bir duada bulunmuş. Bu duada, Allah’ım ya beni taş et ya da beni kuş et. Bu duanın üzerine gelin taş olmuş ve orada öylece kalmıştır.” Yine köylüler yol yapımı sırasında buranın yıkılmaya çalışıldığını söylemektedirler. Yıkılmak için yol yapımında kullanılan dozer, Gelin Kayası’nı yıkmaya yöneldiği sırada yedi defa bozulmuştur. Dozeri kullanan şoför ise geceleri uyumamaya başlamıştır. Sonunda gelin kayasına kurban keserek bu beladan kurtulmuştur. Böylece Gelin Kayası kendisini korumuştur. Gelin Kaya’sına köylüler tarafından niyaz edilmekte, çaput bağlanmakta, lokma dağıtılmakta ve kurban kesilmektedir. Kurban kesme işlemi diğer ziyaret yerlerinde olduğu gibi, eğer burada kesilmeyecekse, kurban burada dualanır ve kesileceği yere götürülür. Kemikleri ise, Gelin Kayası yakınlarına gömülür.” (Karaca 2022: 514).

Beydili köyünde çocuk sahibi olmak ya da evlenmek isteyen kadınlar ya köyün içinde bulunan Gönül Bacı veya yakınında yer alan Gelin Kayası’nı ziyaret ederek dileklerine ulaşacaklarına inanırlar (Yılmaz ve Karşıcı ve Selçuk 2013: 28). Aynı şekilde Tokat Hubyâr köyünde yaşayan Sıraçlar arasında bu izlere rastlamak mümkündür. Örneğin D. G.’nin verdiği bilgilere göre; *“Tokat Hubyâr köyünde Dokuzlar Dağı mevcuttur. Bu dağda yer alan dokuz tane dağ gibi öbek vardır. Her bir öbek ayrı bir ocağı temsil eder ve burası kutsal sayılır adaklar adanır, dilekler, dualar kabul olsun diye çıplak ayakla yürüyenler bile vardır. Bu tepeye çıkmadan Asa Pınar’ı mevcuttur. Buradaki çok soğuk olan suyun aktığı çeşmeye elini sokan kişi avucuna 40 tane taş toplarsa tüm dileklerinin kabul olduğuna inanılır.”¹⁶*

Tokat Hubyâr ve Sivas Hafik Beydili köyünde karşımıza çıkan önemli unsurlardan biri de bu köylerde yer alan bazı taş veya kayaların özel anlamlar yüklenmesidir. Bu taş ve kayalara yüklenen dinsel ve simgesel anlamlar, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli’de* anlatılan hikayelerle benzerlik göstermektedir. Nitekim buradaki menâkıblerden birinde, Hacı Bektaş’ın evliyadan olduğuna inanmayan biri, Hacı Bektaş-ı Veli’den elindeki bıçakla oradaki bir kayayı kesmesini istemiştir. Bunun üzerine Hacı Bektaş da bıçakla kayayı ikiye bölmüştür. Adam bunu görünce Hacı Bektaş’ın evliliğine inanmış ve onun müridi olmuştur. Daha sonra bu keramet delili olan kayalara saygı gösterilmiştir (Ocak 2005: 121). Bu menkıbenin bir benzeri Tokat Hubyâr köyünde karşımıza çıkmaktadır. Tokat Hubyâr köyünde Hubyârın kılıcı ile kestiği bir kaya vardır. Bu kaya ile ilgili anlatılan hikâye şu şekildedir;

¹⁵ Kaynak kişi: T. Ü., Hafik Beydili Köyü 1979, Y. Lisans Mez, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

¹⁶ Kaynak kişi: D. G., Tokat Hubyâr Köyü 1988, Ünv Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

“Sultan Murat¹⁷, Hubyâr Sultan’ın kendisine yaptığı hürmetlere memnun kaldığı Tatar süvariler göndermiştir. Süvariler gelmeden süvarilerin geleceği Hubyâr’a malum olmuş, eşine dostuna, talibine, muhitine bize çağrı geliyor. İstanbul’a yol görünüyor, bize elçi veya ulak zaptiye gelse gerektir, demiştir. Bunun üzerine talipler, Halkacık namazı kılıp kurbanlar kesmiş, gülbenkler çekmiş, naz niyaz tecele tevalla okumuştur. Sonra yola koyulmak için bütün canlarla vedalaşan Hubyâr Sultan dargınlığı yüzünden Gönül Ana ile vedalaşmamıştır. Gürgen Çukuru’na varırken orda bir büyük taş münkirin göğnü Karataş olsun, deyip elindeki kılıcı vurmıştır. Kılıç taşı yaralamış ancak taşı kesmemiştir. O zaman Hubyâr Derviş gönülleri bir edemedim deyip geri dönmüştür. Hanesine gelip Gönül Ana ile vedalaşmış ve tekrar yola koyulmuştur. Hayır himmet deyip geri taşın yanına varmıştır. Lafeta süresini, İsmi Azam suresini okuduktan sonra, ya Allah deyip taş kılıcı vurmıştır. O zaman taş elma dilimi gibi iki parça olmuştur. O zaman Hubyâr’ın gönlü şad olmuştur. O taşın ismi Kılıç Kesen olarak bir nişahgahtır. Bu taş günümüzde bile ziyaret edilen ve saygı gösterilen taşlardan biridir.”¹⁸ (Sarıtaş 2016: 256-257).

Sıraç Türkmenlerinde ağaçlara ve ormanlık alanlara gösterilen saygı ve ulvilik Bektaşî izlerini gösteren diğer önemli noktalardan bir tanesidir. Ağaç kültürünü yansıtan menâkıblerden biri Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli’de ve Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn’de karşımıza çıkmaktadır. Birinci menkıbeye göre, Hacı Bektaş Suluca Karahöyük’e ilk geldiğinde, bölge halkı onun bir evliya olduğunu anlamamış ve köyü terk etmesine tepki göstermemişlerdir. Ancak daha sonra onun gerçek bir veli olduğunu görüp hep birlikte onu geri getirmek istemişlerdir. Hacı Bektaş-ı Veli bu kişilerin baskısından ve gelenlerin elinden kurtulmak için yakındaki Hırka Dağı denilen yüksek bir tepenin üstünde bulunan bir ardıç ağacının yanına ulaşmış ve ağaçtan kendini saklamasını istemiştir. Bu ardıç ağacı derhal dal ve yapraklarıyla bir çadır biçimini alıp, Hacı Bektaş’ı içinde saklamış ve kimse yakalayamamıştır. Daha sonra Hacı Bektaş, orada kırk gün çile çıkarıp ibadet ve riyâzat yapmıştır. Bu nedenle *Devçik Ağaç* denilen bu ardıç, o zamanlardan beri ziyaret edilmektedir (Ocak 2005: 127).

Sivas Hafik Beydili Köyünde Bektaşî inancının ağaç kültürüne dair izlerini gösteren bir örnek de *Secde Çamı’dır*. Burası aslında önünde bir de pınarın olduğu köy halkı tarafından ulvi kabul edilen lokmalar dağıtılıp, kurbanlar kesilen ve derdi olanların niyaz ettiği bir mekândır. Daha öncesinde burada ulu bir çam ağacı bulunmakta imiş. Ancak ağaç iman etmeyen bir kişi tarafından kesilmiş ve yerine yenisi dikilmiştir. Buranın ulvi olması ile ilgili olarak herkes tarafından ortak bir mit anlatılmaktadır. Bu mite göre:

¹⁷ Burada bahsedilen Sultan Murat, konusunda da farklı bilgiler vermektedir. Bazılarına göre Hubyâr Sultan II. Murat döneminde yaşamıştır. (Yüner 2020: 378-379). Bazı kaynaklara göre de IV. Murat döneminde yaşadığı ve Bağdat Seferi sırasında görüştüğü de yer almaktadır. (Kenanoğlu ve Onarlı 2002:41).

¹⁸ Kaynak kişi: D. G., Tokat Hubyâr Köyü 1988, Ün v Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşılık İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği

“Geçmiş zamanda köyde sara hastalığı olan bir kız varmış. Bu kız Secde Çam’ının bulunduğu mevkiden bir Cuma akşamı geçerken, çam ağacının secde ettiğini görmüş. Gördüğü bu olayı köylülere anlatmış fakat köylüler bu olaya inanmamışlar. Öyle şey olur mu? Hiç koca çam secde eder mi? demişler. Bunun üzerine kız, başından örtüsünü çıkarıp ağaç secde ederken, ağacın tepesine bağlamış. Ertesi gün kız, köylüleri çağırıp durumu göstermiş. Bu kızın ağaca çıkıp asamayacağını gören köylüler ağaca iman etmişler. Secde Çam’ında kurban kesilmekte, lokmalar dağıtmakta ve derdi olanlar tarafından niyaz edilmektedir. Buraya kurban adayanlar kurbanlarını diğer ziyaret yerlerindeki gibi kesmektedirler.” (Karaca 2022: 513).

Yine Sivas Beydili köyü içerisinde bulunan ve *Büyük Çördük Çamı* olarak bilinen aslında Ahlat Ağacı olan bu ağaç ziyaret edilen yerlerden bir tanesidir. Köyün içerisinde olan *Ulu Çördük* veya *Büyük Çördük* de denilen ve genelde Cuma günleri ziyaret edilip horoz kurbanı kesilen ağacın dallarının kesilmesi yasaktır. Çünkü köy halkı bu ağacın dalını kesen kişinin başına kötü bir şey geleceğine inanır. Nitekim köyde inanılan ve ortak anlatılan bir mite göre; *“vaktiyle burada ağacın dalını kesen kişi, bir hafta içinde çok kötü bir durumda hayata veda etmiştir.”* (Karaca 2022: 512).

Bektaşî menâkıbnâmelerinde en çok görülen tabiat güçleri üzerinde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirme durumunu Sıraç Türkmenlerine ait ortak anlarda ve mitlerde de görülmektedir. Örneğin Bektaşî menkıbelerine göre; bir gün, Seyitgazi Tekkesi şeyhi Kara İbrahim Hacım Sultan’ı ateşle imtihan edip gerçek veli olup olmadığını anlamak istemiş, bunu fark eden Hacım Sultan, gökyüzünde hiç bulut olmadığı halde bir dua ile ani bir fırtına çıkarmış, yağmur ve dolu yağdırarak etrafı tufana boğmuştur. Tam bu sırada bir yıldırım, Kara İbrahim’in başına isabet ederek öldürmüştür. Yine bu menkıbelere göre Otman Baba’nın, tabiat güçlerini daha etkin kullandığını gösteren bir menakıba göre Otman Baba bir defasında elindeki değneği yere vurur vurmaz gökyüzünde bulutlar toplanmış, aniden şiddetli bir fırtına çıkararak etraf şimşek parıltıları ve gök gürültüleriyle dolmuş ve insanlar selde boğulacak hale gelmiştir. Otman Baba, bunu kendine fena muamele eden Fatih’e kızarak yaptığı hatta onun sarayının bir duvarını da yıldırımla harabeye çevirdiği ve bulutlara binip yıldırımını elinde kamçı gibi kullandığını menkıbelerde anlatılmaktadır (Ocak 2005: 161).

Sivas Hafik Beydili köyünde kadın veli olarak kabul edilen Gönül Bacı içinde tabiat kuvvetlerine hâkim olduğu inancı mevcuttur. Köylülerin birçoğu *“Gönül Bacı’nın köyün sahibi olduğuna, kendilerini her türlü kötülüklerden koruduğuna, hayırda gelse şerde gelse ondan bildiklerine inanır. “Burada huzur içinde yaşıyorsak kurban olduğum Gönül Bacı sayesinde. O bize yağmur verir, kar verir, çocuğu olmayana çocuk verir, bizi kazadan beladan korur”* demektedirler (Selçuk 2016: 368).

Bektaşî menâkıbnâmelerinde en sık geçen motiflerden birisi de ateştir. *Menâkıbu’l-Kudsîye’de* anlatıldığına göre, Köre Kadı adındaki Selçuklu kadısı, Baba İlyas’tan onun

ulviliğini gösteren bir keramet göstermesini isteyince; Baba İlyas, köyün ortasına büyük bir ateş yaktırmıştır. Daha sonra kendi müritlerinin de dönerek birkaçının bunun içine girmesini, yanıp yanmayacaklarını görmek istediğini söylemiştir. Bu talep üzerine önde gelen müridlerden Oban, şeyhten müsaade isteyerek ateşin içine girmiştir. Fakat ateş onu yakmamış ve ne yana yürürse orada ateş sönmüştür (Ocak 2005: 165). Sıraç Türkmenlerinin genelinde Hubyâr Sultan'ın ateşe hükmettiğine dair ortak bir menkıbe mevcuttur. Buna göre; "Hubyâr Sultan'la ilgili anlatılan en ünlü keramet, kızgın fırına atılıp belirli bir süre sonra fırından sakalı buz tutmuş bir vaziyette¹⁹, yanında bir çocukla ve çocuğun elinde de çiçekle çıkmasıdır (Sarıtaş 2016: 255; Sarıtaş 2018: 47-48). Bu menkıbeden anlaşılmaktadır ki Hubyâr Sultan ateşe hükmederek onun sıcaklığını engellemiştir.

Bektaşî velilerinin ortak bir yanları da tahta bir kılıca sahip olmaları ve bununla yerine göre ejderha, yerine göre kâfirlerle savaşarak öldürmeleridir (Ocak 2005: 178). Hâcim Sultan Velâyetname'sindeki bu konu ile ilgili geçen bir başka menkıbe şöyledir:

"Hoca Ahmed Yesevî Hazretlerinin bir ağaç kılıcı vardı. Getirip tekbir edip, onu sultan Hacı Bektaş-ı Veli, el-Horasânî'nin beline kuşatmıştı ve daha ocakta dut ağacından od yanardı. Onu kavrayıp Rûm'a (Anadolu'ya) doğru pertev etti. Rûm'da bunu tutalar diyu, dedi. O havada yana yana geçerken, Konya'da bir er vardı, Sultan Hoca Ahmed Fakih derlerdi. O odu kapıp, hücresinin önüne dikti. Kudret-i İlahî orada bir ağaç bitti; tepesi yanık, aşağısı dut idi. Hemen yemiş virdi idi." (Korkmaz 2001: 352).

Bir başka rivayete göre, Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş'tan sonra Sarı Saltuk lakaplı Muhammed Buharî'nin beline tahta kılıç kuşatmış onu Horasan erenlerinden 700 kişi ile Anadolu'ya Hacı Bektaş-ı Veli'nin yardımına ve Balkanlardaki Müslümanların imdadına göndermiştir. Hatta Sarı Saltuk'un beline bu tahta kılıcı kuşatırken: *"Saltık Muhammed'im! Bektaş'im seni Rûm'a göndersin. Leh diyarında delâlet gösteren Sarı Saltık suretine girip, o melunu bu tahta kılıçla katleyle!" dediği menkıbelerde geçmektedir* (Bice 2016: 247-248). Tahta kılıç ile anlatılan bir diğer menkıbeye göre Hacı Bektaş-ı Veli'ye, Hoca Ahmet Yesevî tahta kılıç kuşatmıştır. Hacı Bektaş ise daha sonra bu tahta kılıcı (ağaç) Hâcim Sultan'ın beline kuşatmıştır (Gülerer 2014: 142-144). Tokat Hubyâr Köyünden D. G.'nin anlattığına göre Hubyâr Sultan'ın Kılıçkesen Kayasını keserek gösterdiği keramette kullandığı kılıç bir tahta kılıçtır.²⁰

Don değiştirme motifi Bektaşî ve Yesevî menâkıblerinde geçen ve Sıraç Türkmenlerinde de tezahürleri görülen unsurlardan bir diğeridir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre;

"Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliya) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık mükâfat veya kötülüğe ceza olarak gerçekleştirilmektedir. Çoğu defa bu motifle, bir ağacın, hayvanın yahut cansız bir nesnenin şimdiki haline nasıl geldiği açıklanmaya çalışılır. Şekil değiştirmeyi ifade için Türk menâkıb, masal ve efsanelerinde donuna girmek deyiminin

¹⁹Kaynak kişi: B. B., Hafik Beydili Köyü 1950, İlkokul Mezunu, Görüşme Yeri ve Tarihi: Sivas 09.01.2023.

²⁰ Kaynak kişi: D. G., Tokat Hubyâr Köyü 1988, Ünv Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşılık İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği kullanıldığı görülür: *Geyik donuna girmek (geyik olmak), güvercin donuna girmek (güvercin olmak) gibi. Eldeki menâkıbnâmelerde de don değiştirmenin pek çok misali bulunmaktadır. Bunların hemen tamamı hayvan şekline girme biçimini yansıtmaktadır, içlerinde büyük çoğunluğu geyik ve kuş şekline girme ile alâkalı olup pek az bir kısmı da başka bir hayvanın donuna girme tarzındadır.*" (Ocak 2005: 205-206).

Vilayetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli'de anlatılanlara göre Ahmed Yesevî'nin efsanevî hayatında, don değiştirme motifine ilişkin birçok örnek vardır. Buna göre Ahmed Yesevî, *turna* ya da *şahin* şekline girerek uçsuz bucaksız mesafeleri aşabiliyordu (Korkmaz 2001: 334).

Beydili köyünde bu motif daha çok yeni doğan çocuklara genellikle aile büyüklerinin adının verilmesinde görülmektedir. Çünkü buradaki amaç bu çocuğun aile fertlerinin adını alarak "*aynı onun donunda gelmiş*" olması inanışıdır. Bu anlayışın temelinde ise Beydililerin cenaze töreninde ölen kişi için edilen "*Allah aynı ana rahminden gelmesini nasip etsin; Allah aynı ocaktan getirsin*" duası etkilidir (Selçuk 2016: 365). Yine genel inanişe göre Hz. Ali donunda geldiği kabul edilen Anşa Bacı Sıraç Türkmenleri arasında kadın veli olarak kabul edilmektedir. Hatta Hafik Beydili köyüne gelip yerleşen Gönül Bacı'nın da Anşa Bacı donunda geldiğine inanılmakta ve ona da ulvi bir gözle bakılmaktadır. Gönül Bacı köy halkı tarafından o kadar değerlidir ki, kocası olan ve ona eziyet eden Balıcan ile ayrılmasının ardından Beydili topluluğu Balıcan'ın Gönül Bacı'ya yaptığı eziyetleri çekeceğini düşünmekte ve onun hala çilesinin dolmadığına, daha çok börtü böcek donunda gelip gideceğine inanmaktadır (Selçuk 2016: 367-368).

Hem Ahmet Yesevî hem Hacı Bektaş menâkıbelerinde karşımıza en çok çıkan motiflerden bir tanesi de "bereket getirmek" mevzusudur. Bununla ilgili menkıbelerdeki ortak nokta ulvi sayılan kişilerin girdikleri ortama bereket getirdikleri şeklindedir. Ahmet Yesevî menâkıbelerinde bereketle ilgili geçen en önemli motiflerden biri şu şekildedir; Anadolu fethinin yapıldığı tarihlerde Türkistan'ın Sayram kalesinde Şeyh İbrahim'in bir oğlu dünyaya gelmiştir. İlerde Anadolu fethinin planını ve felsefesini yapacak bu küçük Ahmet, erken yaşta anne ve babasını kaybetmiş ve ablası tarafından büyütülmüştür. Zamanla bilge bir kişi olup babasının yerini alması için babasının Aktürbet'teki türbesinde dürülüp bağlanmış sofrasını açması gerekiyordu. Genç Ahmet bu sofrayı açmayı başarmıştır. Hatta Yesi hükümdarının kaldırılmasını istediği Karacuk Dağı için duaya çağırıldıklarına hazırladığı sofrayla -kimi söylenceye göre -9 bin kişiyi Tanrı'nın bereketi ile doyurmuştur. Bundan sonra da kurulacak bu sofralara Ahmet Yesevî daima misafir buyur etmiş ve misafir ağırlamayı tarikatının müstehabları arasına koymuştur (Cunbur 1993: 63). Bununla ilgili Hacı Bektaş'a dair anlatılan menkıbelerin biri buna örnek teşkil etmektedir. Menkıbeye göre Türkistan'dan Rum diyarına gitmekte olan Hacı Bektaş yolda bir köye uğramıştır. Bir kadından yiyecek istemiştir. Kadın, bir parça ekmeğin içine biraz yağ koyup Hacı Bektaş-ı Veli'ye götürmüştür. Tekrar eve

döndüğünde, önceden içinde azıcık yağ olan küpün, ağzına kadar dolduğunu hayretle görmüş ve yiyecek isteyen kişinin evliya olduğunu anlamıştır (Ocak 2005: 261).

Bereket getirmekle de bağlantılı bir husus olarak *az yiyeceklerle çok kişiyi doyurmak* ile ilgili eldeki menakıbnamelerde geçen anlatıya göre; Horasan'dan gelen Hacım Sultan'ın Ahmet Yesevî'den kalan bir sofrası varmış. Hacım Sultan gelip geçen herkesin nasiplenmesi için bu sofrayı bir ağaca astırmış. Bu sofraya öyle bereketliymiş ki oradan kim geçerse geçsin ne kadar kalabalık olursa olsun herkes sofrada doyar, nasibini alır sonra tekrar sofrayı asarmış (Ocak 2005: 263)

Sıraç Alevilerinde tek bir sofradan onlarca insanı doyurmaya yönelik Bereket motifinin en iyi örneği Hubyâr Sultan'da görülmektedir. Bağdat Seferine giderken bölgeden geçen Sultan IV. Murat, kendisini davet eden Hubyâr ile görüşmüştür (Kenanoğlu ve Onarlı 2002: 42). Sultan Murat ordusunu doyurmak isteyen Hubyâr'a: "*Sen fakirsin bu orduyu nasıl beslersin?*" demesi ardından Hubyâr Sultan Osmanlı ordusunu doyurarak kerametini göstermiştir. Bu kerametle ilgili olarak hem Hafik Beydili Sıraçları hem Tokat Hubyâr Sıraçlarının anlatılarındaki ortak nokta Hubyâr Sultan'ın küçük bir kazanla 40 bin kişilik bir orduyu doyurmuş olduğudur. Bu kadar büyük bir orduyu doyurmuş olması birçok kaynaktan da kerametleri arasında geçmektedir (Bakan 2011: 21-22; Sarıtaş 2016: 255).

Tokat Hubyâr Sıraçlarından olan ve Hubyâr Sultan Alevi Kültür Derneği Başkanı A. D.'ye göre; "*Hubyâr Sultan'ın küçük kara kazanı ile bir orduyu doyurarak kerametini göstermiştir.*"²¹ derken E. T. ise; "*Hubyâr Sultan'ın ordusu doyurması ile günümüze aktarılan iki önemli menkıbe vardır. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmet zamanında ordu Pontus Rum'a sefere giderken Hubyâr ocağına uğramış tüm ordusu burada yapılan aşlarla doymuştur. Ancak en çok bilinen menkıbe IV. Murat zamanında Hubyâr'a gelen Osmanlı ordusunun doyması hadisesidir. Bu menkıbedeki en büyük keramet, bizde soku denilen arpa, buğday, bulgur vs. döğüldüğü oyuk taşa döğülen bir buğday tanesi ile küçük kara kazanda yapılan aş ile tüm ordunun doyurulmasıdır. Bu keramet gösterilmesinden nice sonra dahi Hubyâr türbesindeki küçük hubyâr kazanında aşlar yapıp dağıtılmıştır.*"²². Bu konu hakkında D. G.²³ ise; "*Hubyâr Sultan küçük kara kazanla kimine göre 9 bin kişilik, kimine göre 40 bin kişilik bir orduyu doyurmuştur. Bu küçük kara kazan köyümüzde hala Hubyâr'ın emaneti olarak muhafaza edilmektedir.*" demektedir.

Yesevîlik ve Bektaşîlik'te kadının ön plana çıktığını ve kadına değer verildiğini gösteren birçok menkıbe ve olay mevcuttur. Bu saygının temeli özellikle Hz. Fatıma'ya duyulan saygı, sevgi ve ulvi bakış açısından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, bu durum Sıraç Beydililerine de yansımış ve kendini birçok noktada göstermiştir. Hz. Fatıma'nın hayatlarına

²¹ Kaynak kişi: A. D., Tokat Hubyâr Köyü 1977, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 20.02.2023.

²² Kaynak kişi: E. T., Tokat Hubyâr Köyü 1973, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 11.02.2023.

²³ Kaynak kişi: D. G., Tokat Hubyâr Köyü 1988, Ün. Mezunu, Görüşme Tarihi: İstanbul 09.01.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği bereket getirdiklerine inanan Sıraçlar, geleneklerinde onu temel alarak ona saygılarını ifade ettiklerini düşünmektedirler. Örneğin Sıraç köylerinde doğumu yaptıran ebe “*El Fadime Anamızın eli olsun*” diyerek doğumu gerçekleştirmektedir. Çünkü böylece doğumun kolay geçeceğine inanılmaktadır. Özellikle doğum sırasında sıkça kullanılan “*Fadime Anamızın eli*” ve bunun dışında kullanılan “*Fadime Ana otu*”, “*Fadime Ana uğuru*” gibi tabirler Anadolu Alevileri arasında sihirli sözler olarak bilinmektedir (Şişman ve Sezmiş 2019: 264). Sivas Beydilili erkekler geleneklerinin nedenleri ile ilgili yorum yaparken “*Atalarımızdan kalma, Fatma Anamızdan gelme*” şeklinde yorumlar yapmaktadırlar. Ayrıca ibadet sırasında kadınların neden posta oturan erkeklerin arkasında ayakta durduğu sorulduğunda “*Fatma Anamızdan böyle görmüşüz*” şeklinde verilen cevaplar tüm yaşam alanlarında Hz. Fatıma’nın ve kadının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Yılmaz ve Karşıcı ve Selçuk 2013: 29-32).

Anadolu kültüründe iz bırakan motiflerden bir tanesi de Hızır inancıdır. Çünkü Türk halk inançlarında Hızır; zorda, darda ya da aciz durumda kalanların yardımına koşan, bereket getiren insanları felaketlerden kurtaran olağanüstü kişiyi akla getirmektedir. Özellikle insanları sıkıntı ve felaketlerden kurtarma yanında bolluk bereket getirmesi kuru ağaçları ve otları yeşertmesi gibi özelliklerini de Hacım Sultan’da görmek mümkündür (Gülerer 2014: 155-156). Hızır inancı temeli Yesevîlik’te ve dolayısıyla Türkistan tasavvufunda da karşımıza çıkmaktadır.

Sıraç Alevilerindeki Hızır inancının temelinde Yesevî izlerini görmek mümkündür. Yesevîlikte Hızır inancına baktığımız zaman Hızır Aleyhî’s-selâm, Hâce’nin babası Şeyh İbrâhim ve onun 10.000 müridi ile musâhip olmuştur. Hatta Şeyh İbrahim, ileri gelen halifelerinden Mûsâ Şeyh’in kızı Ayşe Hatun ile izdivacına bilhassa sebep olmuştur. Ahmet Yesevî’nin şeyhi Yûsuf Hemedânî’nin Semerkand’ın mollalarını çağırarak yaptığı şeri’at sohbetlerinin Hazret-i Hızır, dâimî musâhiblerinden biri olmuştur (Köprülü 1976: 29,69). Ahmed Yesevî ile Hızır arasındaki bağlantıya binaen bizzat Ahmed Yesevî’nin de Hızır’la görüşüp onun irşadlarından faydalandığı hatta Yesevîlik’te önemli bir yer tutan “zıkr-i erre”yi telkin edenin Hızır olduğuna inanılmıştır. Özellikle Yesevîliğin etkili olduğu Alevi-Bektaşî düşüncesinde Hızır inancının kök salmasında etkili olan inanç bu olmuştur. Bunu kanıtlayan en önemli unsurlardan biri Bektaşîlikte on iki posttan biri olan “mihmandarlık” postunun sahibinin Hızır olduğuna inanılmasıdır. Bunun yanında “*Mihman Ali’dir*” sözündeki gibi Hızır, bazen Hz. Ali’nin adı olarak da kullanılmıştır. Alevilerdeki genel inanaşa göre eve gelen her misafirin Hızır olabileceği düşüncesi, misafire büyük kıymet verilmesine neden olmuştur (Şahin 2016: 40).

Alevi Bektaşî itikadında Hızır inancı çok geniş bir yer kaplamaktadır. Özellikle bütün olanakların tükendiği ve çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağırılan ve buna çağrıya mutlaka icabet ettiğine inanılan sonsuz güç sahibi bir semavi kurtarıcıdır. “*Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez*”, “*hızır gibi yetişti*” gibi deyimler bu halk inancının bir yansıması olarak

günümüze kadar ulaşmıştır. Türkler için Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali'den sonra en çok bilinen kişidir. Alevi-Bektaşî inancında Hz. Ali ile Hızır ve İlyas özdeşleştirilebilmektedir. Hızır, bazen Hacı Bektaş, Hacım Sultan ve hatta Şah İsmail ile de bir tutulmaktadır. Ehl-i Beyt'in yaşadığı zorluklar da Alevi-Bektaşî düşüncesinde Hz. Ali ile Hızır'ın bütünleştirilerek, Hızır Ali şekline büründürülmesine sebep olmuştur (Şahin 2016: 41).

Hızır inancı ile ilgili olarak; Hafik Beydili'lerinden M. B.'ye göre; "Hızır, Alevilikte çok önemlidir. Dertlere deva, hastalıklara şifa verir darda kalan kullara yetişen kutsal bir kişiliktir bizim için."²⁴ demektedir.

Sıraç Beydililerinin yaşamlarının merkezinde olan İslâm kaide ve kurallarını uygulama şekillerinde de yine Yesevîlik ve Bektaşîlik izlerini görmek mümkündür. Özellikle Ahmet Yesevînin *Fakrnâmesi'*nde Şeriat, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkât'ı esas alan 4 kapı 40 makam öğretisi birçok benzerlikle Bektaşîlik ve bu kanalla da Alevilik içinde kendini hissettirmektedir. Örneğin Marifet kapısında yer alan "dervişliği kabul etmek" makamı "helal ve güzel istekte bulunmak", Hakikat kapısının on makamından biri olan "kendisini ve lokmasını Hak yolunda sebil etmek" makamlarında helal haram dairesine dikkat edilmesi gerektiği, şeriat makamında "yumuşak konuşmak" gibi makamlar ise diline sahip çıkmak gerektiğini vurgulamaktadır (Özköse 2017: 117-128).

Bektaşîliğin temel kaynaklarından olan Makalat adlı eserde ise Şeriat, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkât'ı esas alan 4 kapı 40 makam öğretisi aynen kabul edilmektedir. Bu yönü ile Ahmed Yesevî'nin *Fakrnâme'*sindeki "Dört Kapı- Kırk Makam" anlayışı ile Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlâtı'ndaki "Dört Kapı- Kırk Makam" anlayışı birçok benzerlikler gösterir. "Dört Kapı"da zikredilen "kırk makam"dan otuzu birbiriyle aynıdır. Diğer on tanesi ise ya ifade farkından ya da maddelerdeki yerleri bakımından farklılık arz etmektedir (Sofuoğlu 2021: 545; Özdemir 2020: 714). Hacı Bektaş-ı Veli, Makalat adlı eserinde bahsettiği bu makamlardan şeriat makamı yaratılanların doğru yolu bulması ve haramı helâli bilmesi için gereklidir. Şeriat kapısının helal kazanmak makamı dördüncü makamdır. Şeriat kapısının sekizinci makamı dili korumak boş, gereksiz ve kötü sözlerden sakınmak, özellikle gıybetten (dedikodu, koğuculuk) ve iftiradan uzak durmak, insanlarla yumuşak konuşmak gibi birçok özelliği içerir. Hakikat ehli toprak gibi tevazu sahibi ve verimlidir. Konuştuğunda hayrı söyler ve muhabbet ehlidir (Sofuoğlu 2021: 550-553; Özdemir 2020: 722-724).

Yesevîlik ve Bektaşîlik arasındaki benzerlik konuları olan bu İslâm kaide kurallarından bazıları şunlardır; *harama el uzatmamak, zina yapmamak, Emr-i Ma'rûf-Nehy-i Münker (iyiliği emretmek- kötülüğü engellemek), riyakâr olmamak, iyi ve doğru insan olmak*. Ahmet Yesevî gibi Hacı Bektaş-ı Veli de haram-helâl hususunda itina göstermeyenleri tenkid etmiş ve gerçek Müslümanların iyi, doğru ve güzel olanı emretmek ve yapılmasını sağlayıp teşvik etmekle

²⁴ Kaynak kişi: M. B., Hafik Beydili Köyü 1953, Üniv.Mezonu, Görüşme Tarihi: Antalya 05.02.2023.

Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği kötü olanı da engellemek ve insanların kötülöklere düşmesini önlemek ile yükümlü olduğunu savunmuştur (Yılmaz 1999: 69-71).

Yesevîlik ve Bektaşîlikte temel noktalardan biri olan harama el sürmemek, eline beline diline sahip olmak, riyaya kapılmamak desturu Sıraç Türkmenlerinde çok katı bir şekilde uygulanmaktadır. Hatta Sıraç Alevilerinde Dede veya Baba önderliğinde yılda bir kere yapılması zorunlu olan Musahiplik Cemi ya da Görgü Cemi dedikleri cem bunun en önemli örneğidir. Çünkü bu Cem'e kötülöklere arınmış, ikrarına bağlı, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali birliğine inanan evliler katılırlar. Bu ikrar musahiplik ikrarıdır, erkândır. Bir ocağın piri tarafından ve o Pire bağlı olan taliplerin katılımı ile yapılır. Görgü Cemlerinde Alevi inanç ve ilkelerinin dışına çıkan, harama el uzatan, zina yapanları ya da görgüde olan candan sorunu sıkıntısı olan kişinin bir nevi toplum huzurunda hesap verdiği küskünlerin barıştırıldığı bir Cem'dir. Kısaca *Görgü Cemi*'nde kişinin "Eline, diline ve beline sahip olup olmadığının sorgusu yapılır"²⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Sosyolog Ariela Keysar ve Juhem Navarro-Rivera'ya göre; "Dünya genelinde yaklaşık 450-500 milyon civarı (Dünya nüfusunun yaklaşık %7'si) Ateist bulunmaktadır." Ancak bilinmektedir ki en ilkelinden en modernine kadar bütün toplumlar ister Semavi ister Semavi olmayan bir dine veya inanca büyük çoğunlukta inanmaktadırlar. Bunun iki nedeninden söz edilebilir: Birincisi insanın varlık olarak üstün bir güce inanma ihtiyacı ve bu sayede kendini güvende hissedip, psikolojik olarak rahatlamasıdır. İkincisi ise dinsel inançların tarihin en eski çağlarından beri insan topluluklarını bir arada tutması, toplumsal bütünlüğün sağlanmasında (bazı durumlarda ayrışma ve çatışmaya yol açtığını göz ardı etmeden) önemli bir toplumsal doku niteliğinde olmasıdır.

Dinsel inanç ve ritüeller bütün toplumlarda, toplumları bir arada tutan sosyal harç niteliğinde olup tarihsel birlikteliği sağlamada toplumsal dokunun önemli bir bileşenidir. Dünya coğrafyası üzerinde yer alan bütün ulus devletler hangi inancı benimserse benimsesin homojen bir inanç birlikteliğine sahip değildirler. Toplumları oluşturan farklı katmanlar, değişik inanç kategorilerini benimsemektedirler. Önemli olan bu inanç gruplarının veya kategorilerinin birbirine saygı çerçevesinde bir arada yaşama kültürünü oluşturabilmeleridir. Bir ulus devlet olarak ülkemiz de yüzyıllardır farklı inanç gruplarını bir arada barındırmaktadır. Ülkemizin en büyük inanç grubunu Sünni Hanefi inancını benimseyenler oluştururken, ardından gelen en büyük inanç grubu Alevilik/Bektaşîlik'tir.

Bu çalışmada yapılmak istenen Aleviliğin ortodoksi kanadını oluşturan ve daha çok Sivas-Tokat yöresinde yaşayan Sıraç Alevilerinin (Yozgat, Çorum, Amasya ve diğer Sıraç

²⁵ Kaynak kişi: T. Ü, Hafik Beydili Köyü 1979, Y. Lisans Mez, Görüşme Tarihi: İstanbul 9.01.2023.

Alevileri bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur), Orta Çağ'da ortaya çıkan Bektaşî ve Yesevî geleneğini günümüzde nasıl sürdürdüklerini hem tarihsel kayıtlardan hem de görüşülen kaynak kişilerden yararlanılarak ortaya koymaktır. Görünen o ki Sıraç Alevileri Yesevî ve Bektaşî inanç geleneğini büyük ölçüde ilksel haliyle sürdürmeye çalışan son derece otantik bir gruptur.

Sivas ve Tokat bölgelerindeki Beydili boyuna mensup Sıraç Alevileri yaşam tarzları ve inanç biçimleri ile Orta Çağ'ın iki önemli tarikatı olan Bektaşî ve Yesevî'liğin izlerini her anlamda benimsemekte ve devam ettirmektedirler. Sıraç Alevilerinde özellikle Bektaşîlik ve Yesevîliğin izlerinin görülmesinin nedeni gönül ve zihin dünyalarını yabancı etki karşısında çok iyi korumayı başarabilmiş olmalarından veya korumak istemelerinden kaynaklıdır. Kültürel ve inançsal boyutta kendilerini dış dünyaya kapatan bu gruplar geleneksel inanç formlarını bu sayede korumayı başarabilmişlerdir. Özellikle Sıraçlar olarak bilinen bu Alevi gruplar diğer Alevi köylerine göre atalarından gelen geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu geleneklerin değişmeden ve aynı disiplinle devamı nesilden nesile aktarılması ile ve daha çok kendi aralarında yapılan evlilikler sayesinde korunmuştur. Çünkü Sıraç Alevilerinde başka köylerden veya yerleşim birimlerinden biri ve Sünni inancına mensup kişilerle yapılan evliliğe cevaz verilmezdi. Akraba evliliğinin yoğun olması da geleneksel otantik yapılarının korunmasında ana unsurlardan bir tanesi olmuştur. Dolayısıyla Orta Çağ'da aktif olan Yesevî ve Bektaşî tarikatının yaşam tarzı, inanç ve dini ritüelleri bozulmadan bu Türkmen gurubunda hala varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle "Sıraç Türkmenleri Anadolu Aleviliği içerisinde Orta Çağ tasavvuf ve zihin dünyası ile günümüz arasında bir köprü görevi görmektedir." demek abartılı ve hatalı olmayacaktır.

Kaynakça:

- Atalay, Besim.1985. *Divan-i Lügat it Türk Tercümesi I*. Ankara: TTK Basımevi.
- Baş, Eyüp.2011. "Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52: 21-53.
- Bice, Hayati.2016. *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî*. Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi. Yayın No: 33. Ankara: Merkez Repro.
- Bakan, Dilek.2011. "Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan". Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çınar, Hüseyin.2015. "Kınıklar ve Kınık Yerleşmeleri, Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ed.: Tufan Gündüz-Mikail Cengiz, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, Hasan. 2018. "Anadolu Alevi-Bektaşî Toplumunun İnanç ve Değerlerinde Ahmed Yesevî İzleri (Hubyâr Sultan Ocağı Örneği)", II. *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*. 119-131. Ankara: Aren Tasarım Baskı.
- Çubukçu, İbrahim Agah.1995. "Ahmet Yesevî ve Düşüncesi". *Erdem*.21(21): 821-832.
- Cunbur, Müjgam.1993. "Ahmet Yesevî'nin Ahi ve Gazileriyle Anadolu'nun Türkleşmesinde Yeri". *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu, Kayseri*, 26-29 Mayıs 1993: 63-68.
- Daşcıoğlu, Kemal.2004. "Alevilik-Bektaşîlik İlişkinde Dair". *SDÜ Fen -Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 11: 29-38.

- Sıraç Alevilerinde Orta Çağ Tarikatlarından Yesevîlik ve Bektaşîlik İzleri: Hafik Beydili ve Tokat Hubyâr Örneği Demirci, Mustafa.2016. "Türk Din Mûsikisinde Ahmed Yesevî'nin Yeri, Tesiri ve Önemi". *Diyanet İlmî Dergisi*. C .52, S. 4 (Ekim-Kasım-Aralık 2016): 215-242.
- Eraslan, Kemal.1989. "Ahmed Yesevî", *TDV İslam Ansiklopedisi*. s. 159-161. C. 2. İstanbul.
- Gülerer, Salih.2014. "Hacı Bektaş-ı Velî'nin Halifelerinden Hacım Sultan'ın Hayatı". *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. S. 8(4): 133-169.
- Halaçoğlu, Yusuf. 2002. "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı". *Türkler*. Ed: Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca. C.9. s. 1462-1548. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad.1976. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. 3. Baskı. Ankara: TTKY.
- Kafesoğlu, İbrahim.1992. *Harzemşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*. Ankara: TTKY.
- Kurt, Begüm, İlayda Çal.2021."Alevilikte Ocak Geleneği ve Ali Bircivan Ocağı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.98: 131-149.
- Kurt, Necdet.2015. "Alevi-Bektaşî Cemlerinde "Deste Bağlama" Geleneği ve "Bağlama" Adının Kaynağı". *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*. S.7: 43-62.
- Karaca, İbrahim.2022."Anşa Bacılı-Beydili Köyü Örneğinde; Türk Kültüründe Tabiat Kültürleri". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 27. (İlkbahar 2022): 507-516.
- Kük, D. Gülçin Erdem.2021. "Alevi-Bektaşî Gülbankları-Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım". Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Korkmaz, Seyfullah.2001. "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli -Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.1: 325-355.
- Kenanoğlu, Ali- Onarlı, İsmail.2002. "Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Toplulukları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 0/23*: 28-111.
- Ocak, Ahmet Yaşar.2005. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri /Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz.1996. *Devletler ve Hanedanlar –İslam Devletleri*. C.1. Kültür Bakanlığı. Ankara: TTKY.
- Özlu, Zeynel.2018. "Gaziantep'in Araban-Beydili Köyü'nde Yaşayan Beydili Türkmen Aşiretine Mensup Aileler (19. Yüzyıl Ortalarında)". *Tarihten Günümüze Ayıntab – Gaziantep Uluslararası /Gaziantep Tarihi Sempozyumu Millî Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiri Metinleri Kitabı*.s. 462-478. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 23. Ankara: Dumat Ofset Matbaacılık.
- Özköse, Kadir.2017. "Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı". *Akademiar Dergisi*, S. 2. (Haziran 2017): 99-133.
- Özdemir, Ali Rıza.2020. "Alevi-Bektaşî Yolunda Dört Kapı'nın Makamları". *Mezhep Araştırmaları Dergisi*. C. 13. S.2 (Güz 2020): 713-742.
- Rençber, Fevzi.2013. "Alevi Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri". *JASSS International Journal of Social Science*. V. 6. S. 4: 681-692.
- Santaş, Dilek Bakan.2016. "Hûbyâr Sultan ve Hûbyâr Ocağı Üzerine", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 11, (6/2016): 245-268.
- 2018. "Tokat Yöresi Alevi-Bektaşî Cem Törenlerinde Hubyâr Ocağı Uygulamaları". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyum Bildirileri*. C 1. (18-20 Ekim 2018): 45-62. Tokat: Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk, Ali.2016. "Anşa Bacı'nın Torunu, Kahraman Bir Kadın Ata: Gönül Bacı". *Turkish Studies*. C. 16/15. (Summer-2016): 359-372.
- Şanda, Mehmet Nuri.2017. "Geçmişten Günümüze Beydili Aşireti". *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*. 1/2. : 64-75.
- Sümer, Faruk.1953. "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", *AÜ DTCFD*. C.XI. S. 1. (Mart 1953): 65-103.
- 1972. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Şahin, Hanifi. 2016. "Seyyid Alizâde'nin Hızırnâme'si Bağlamında Alevi Düşüncesinde Hızır İnancı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 80. (Kış 2016): 31-50.

- Şişman, Bekir, Mehmet Emin Sezmiş.2019. "Alevi ve Sünni Köylerinde Yaşayan Halk İnanışlarının Karşılaştırılması (Zile İlçesi Örneği)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 12. S. 68: 262-270.
- Sofuoğlu, Nesrin.2021. "Hacı Bektâş Velî'nin Makâlâtı Bağlamında İnanç ve Ahlâk Öğretileri". *DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayı*: 537-567.
- Togan, Zeki Velidi.1982. *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. 2. Baskı İstanbul: Enderun Yayınları 10.
- Tosun, Cemal. 2000. "Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitime Metodu". *Dini Araştırmalar Dergisi*. C 2, S. 6: 119-131.
- Tuyakbayev, Omir ve Talgat Zholdassuly.2021. "Yesevîlikteki Cehri Zikrin Koşul ve Kuralları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.100. (Kış 2021): 328-346.
- Uçakçı, İsmail.2015. *Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir Yöresi Oğuz Boyları/ Aşiret, Oymak, Cemaatler*. C.2. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Yılmaz, Ali.1999. "Ahmed-i Yesevî, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-î Velî'nin İslâm Çizgisindeki Bütünlük". *Bilig-9*. (Bahar 1999): 66-84.
- Yılmaz, Duygu Ulusoy, Gülay Karşıcı, Ali Selçuk.2013. "Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın". *İnsan Bilim Dergisi*. 2/2: 22-43.
- Yılmaz, Orhan.2009. *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri*. Tokat: Veni Vidi Vici Yayınevi.
- 2016. "Hoca Ahmet Yesevî'yi Pir Kabul Eden Tek Anadolu Alevi Kolu: Zile Sırac (Beydili) Türkmenleri". *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul.
- Yüner, Recep.2020. "Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları: Sorgun Örneği". *Ekev Akademi Dergisi*. S. 81. (24/2020): 377-396.

Kaynak Kişiler

- B. B., Hafik Beydili Köyü 1950. İlkokul Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: Sivas 09.01.2023.
- C. B., Hafik Beydili Köyü 1998. Üniv. Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: Tokat 10.02.2023.
- M. B., Hafik Beydili Köyü 1953. Üniv.Mezunu, Görüşme Yeri ve Tarihi: Antalya 05.02.2023.
- K. Ç., Hafik Beydili Köyü 1973. İlkokul. Görüşme Yeri ve Tarihi: İstanbul 05.02.2023.
- A. D., Hubyâr Sultan Alevi Kültür Derneği Başkanı, Tokat Hubyâr Köyü 1977. Üniv. Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: İstanbul 20.02.2023.
- D. G., Tokat Hubyâr Köyü 1988. Üniv. Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: İstanbul 09. 01.2023.
- E. T, Badıllı Beydili Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (BADBEYDER) Genel Başkan Yrd. Tokat Hubyâr Köyü 1973. Üniv. Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: İstanbul 11.02.2023.
- T. Ü., Badıllı Beydili Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (BADBEYDER) Kadın Kolları Başkanı, Hafik Beydili Köyü 1979. Y. Lisans Mezunu. Görüşme Yeri ve Tarihi: İstanbul 9.01.2023.

